

A GYÖRI CSATA 1809 JÚNIUS 14-ÉN.

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

VI.

A CSATA LEFOLYÁSA JÚNIUS 14-ÉN.

János főherczeg június 13-án délután június 14-ére a következő *hadrendet* adta ki és a következő felállítást rendelte el:

I. Jobbszárny: Frimont altábornagy parancsnoksága alatt:

A Rába folyó könyökétől (a mostani «külső szállás» északi végénél) Győr-Szabadhegy délnyugoti csúcsa felé irányítva (2000⁺ kiterjedéssel).

a) *Bésán ezredes dandára* a következő sorrendben:

1. somogy megyei fölkelő lovas ezred ... .. = 6 század
2. 2-ik számú Hohenlohe dragonyos ezred (most 15-ik huszár ezred) ... .. = 6 "
3. zalamegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 6 "
4. 2-ik számú Hohenzollern Chevaux-legers ezred (most 7-ik dzsidas ezred) ... .. = 1 "
5. 3-ik számú O'Reilly Chevaux-legers ezred (most 8-ik dzsidas ezred) ... .. = 1 "
6. 5-ik Savoyen dragonyos ezred (most 13-ik dragonyos ezred) ... .. = 1 "
7. 6-ik számú Blankenstein huszár ezred (most 6-ik huszár ezred) ... .. = 2 "
8. 9-ik vadász zászlóaljtól ... .. = 53 fő
9. Tüzérség ... .. = 4 löveg.

I. Összesen: 53 fő gyalogság, 23 század lovasság és 4 löveg.

II. Centrum János főherceg parancsnoksága alatt:

A jobb szárnytól bezárólag a Kis-Megyer majornál levő Templomhegyig (3000× kiterjedésben) és pedig:

A) Jobbra *Jellachich altábornagy hadosztálya* (1700× kiterjedéssel) Szabadhegy déli részét szállja meg a következő sorrendben:

a) *Sebottendorf vezérőrnagy dandára.*

10. 1-ső bánáti határőrezred ... .. = 2 zászlóalj
 11. De Vaux sorgyalog ezred (most 45-ik számú) = 1 „
 12. Salzburgi Landwehr, vegyes határőrzászlóalj
 (componirtes Grenzbaon) Reuss-Greitz, krajnai
 határőr, steieri határőr zászlóalj és 8-ik számú
 utász-osztag... .. = 1 „
 13. Judenburgi Landwehr ... .. = $\frac{3}{6}$ „

b) *Eckhardt ezredes dandára:*

14. Eszterházy sorgyalog ezred (most 32-ik számú = 3 zászlóalj¹⁾
 15. veszprémmegyei 9-ik fölkelő zászlóalj ... .. = 1 „
 16. pest „ 2-ik „ „ ... .. = 1 „
 17. vas „ 5-ik „ „ ... .. = 1 „

c) *Legisfeld vezérőrnagy dandára* (a 2-ik harezvonulban).

18. brucki Landwehr ... .. = $\frac{4}{6}$ zászlóalj
 19. manhardsbergi Landwehr ... .. = 1 „
 20. oberwiennerwaldi Landwehr ... .. = 1 „

B) Balra a *gróf Colloredo altábornagy hadosztálya* (1300× kiterjedéssel) a szabadhegyi szőlők déli szélét, a Templomhegyet és Kis-Megyer majort szállja meg a következő sorrendben:

a) *Lutz vezérőrnagy dandára:*

21. Strassoldo sorgyalog ezred (most 27-ik számú) = $\frac{2^3}{6}$ zászlóalj
 22. St.-Julien sorgyalog ezred (most 61-ik sz.) ... .. = $\frac{2^4}{6}$ „
 23. 1-ső felső-ausztriai önkéntes zászlóalj (Inner-
 österreichisches Freibataillon) ... .. = $\frac{2}{6}$ „

¹⁾ A 2-dik zászlóalj Tittus Ferencz őrnagy parancsnoksága alatt jún. 13-án Szabadhegyről Győr-Szt.-Mártonba rendeltetett Siegenfeld ezredes különítményéhez, s onnan 14-én d. e. visszahivatván, a csata kezdete előtt az ezredhez újra bevonult. (K. A. U. J. 1809. VI—99. e.)

b) *Marziani vezérőrnagy dandára* (a 2-ik harcvonalban).

24. Jellachich Ferencz sorgyalog ezred (most 62-ik) = 2 zászlóalj
 25. komárommegyei 7. sz. fölkelő zászlóalj ... .. = 1 " "
 26. zala " 8. " " " ... .. = 1 " "
 27. traun-vierteli Landwehr zászlóalj ... .. = $\frac{3}{6}$ "
 28. mühl-vierteli " " " " " ... .. = $\frac{3}{6}$ "
 29. 4-ik belső ausztriai önkéntes zászlóalj ... .. = $\frac{3}{6}$ "

c) *Kis-Megyer major* megszállására *Hummel őrnagy*, a gráci 2-ik Landwehr zászlóalj parancsnokának parancsnoksága alatt:

30. A gráci 2-ik Landwehr zászlóalj ... .. = 1 zászlóalj
 31. Strassoldo (27-ik) gyalog ezred 1-ső, 2-ik és 3-ik százada ¹⁾ ... .. = $\frac{3}{6}$ "
 32. St.-Julien (61-ik) gyalog ezred 11-ik és 12-ik százada ²⁾ ... .. = $\frac{2}{6}$ "
 33. Tüzérség az egész Centrum részére ... .. = 12 löveg
-
- II. Összesen... .. 26 zászlóalj és 12 löveg.

III. *Balsárny báró Mecséry János altábornagy* parancsnoksága alatt a Templomhegytől keletre körülbelöl 250—300× távolságra levő értől a Viczay árokig, mely Kis-Táplány pusztától nyugotra 1 km távolságra ÉÉK—DDNy-i irányban a Panza patakig vonul (1700× kiterjedéssel) és pedig:

a) *Andrússy vezérőrnagy dandára*:

34. vasmegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 6 század
 35. veszprémmegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 3 " "
 36. József főherczeg (nádor) huszár ezred (most 2-ik) = 8 " "
 37. sopronmegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 2 " "

b) *Gosztonyi ezredes dandára*:

38. barsmegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 4 század
 (2 század a Szigetközben volt).
 39. pestmegyei fölkelő lovas ezred ... .. = 6 " "

¹⁾ 1-ső század parancsnoka: Gräfenstein százados

2-ik " " Leinner százados

3-ik " " ns. Culoz Károly főhadnagy

²⁾ 11-ik század parancsnok Fichtner százados

12-ik " " Sokolits százados

40. Ott (most 5-ik) huszár ezred	... .. = 6 század
41. nógrádmegyei fölkelő lovas ezred	... .. = 3 „
<hr/>	
• III. Összesen	... .. = 38 lovas század.

IV. Tartalék a szabadhegyi magaslaton.

a) Gajoli vezérőrnagy dandára :

42. Lusignan sorgyalog ezred (most 16-ik)	... .. = 2 zászlóalj
43. ogulini határőr ezred (most 79-ik)	... .. = 2 „
44. cillyi Landwehr	... .. = 1 „
45. 4-ik számú gráci Landwehr zászlóalj	... .. = 1 „
46. 5-ik számú „ „ „	... .. = 1 „

b) Kleinmayrn vezérőrnagy dandára :

47. Alvinczy sorgyalog ezred (most 19-ik számú)	... .. = 3 zászlóalj
48. Salamon gránátosok	... .. = 1 „
49. Janusch	... .. = 1 „
50. Chimani	... .. = $\frac{3}{6}$ „
51. Mühlen	... .. = $\frac{3}{6}$ „

IV. Összesen ... .. 13 zászlóalj.

V. Tartalék a balszárny mögött a Sashegy alatt: gróf Hadik altábornagy parancsnoksága alatt:

52. heves- és zemplén-megyei fölkelő lovas ezred ... = 6 század.

VI. Megszálló csapat a sánczokban.

Báró Meskó vezérőrnagy parancsnoksága alatt:

53. pozsonymegyei 1-ső számú fölkelő zászlóalj	= 1 zászlóalj
54. nyitramegyei 3-ik „ „ „	= 1 „
55. nógrádmegyei 4-ik „ „ „	= 1 „
56. vas „ 6-ik „ „ „	= 1 „
57. pozsony „ fölkelő lovas ezred	... .. = 6 lovas század
58. nógrád „ „ „ „	... .. = 3 „ „
59. tüzérség	... .. = 10 löveg. ¹⁾

VI. Összesen : 4 zászlóalj, 9 lovas század és 10 löveg.

¹⁾ János főhercegnek a cs. és kir. hadilevéltárban levő jelentése és Voith vezérkari őrnagy emlékirata szerint.

József nádor június 15-én kelt jelentése szerint Meskó vezérőrnagynál csak 7 ágyú volt.

Ezen kívül a szigetközben :

60. A bars megyei fölkelő lovas ezred	= 2 százada	= 316 lovas és.
61. a székesfejevári „	„ osztály = 2	„ = 278 „
összesen :		4 század = 594 lovas.

VII. Siegenfeld ezredes különítménye Győr-Szent-Mártonban :

62. Eszterházy gyalog ezred (most 32-ik)	= 1 zászlóalj ¹⁾
63. szluini határőr „ (most 79-ik)	= 1 „
64. varasdi-kreutzi határőr ezred (most 16-ik) ...	= 1 „
65. veszprémmegyei fölkelő lovas ezred	= 2 lovas század
66. és a pest megyei „ „ „	= 1 „ „ ¹⁾
67. tüzérség	2 löveg.

VII. Összesen = 2 zászlóalj, 2 lovas század és 2 löveg.

A rendelkezésre álló egész erő összege tehát :

45 zászlóalj, 82 lovas század és 28 löveg = 28,997 fő gyalogság és 10,996 lovas.

Ebből a csatában részt vett 39 zászlóalj, 67 lovas század és 18 löveg = 23,329 fő gyalogság és 8650 lovas. (Lásd a 4-ik számú mellékletet és I. 22-ik megjegyzést.)

A június 14-ikére virradó éjjel a bars megyei fölkelő lovas ezrednek előrsőn levő I-ső osztálya jelentette, hogy egy paraszt állítása szerint az ellenség a szőlők alatt²⁾ balszárnnyunk felé tetemes erőket küld.

Úgy látszik, hogy János főherceget ezen hír és általában az események meglepték, mert eddigi tervével³⁾ felhagyva, most már

¹⁾ Lásd a VI. fejezet 1-ső megjegyzést. E szerint a csata alatt Győr-Szt.-Mártonban nem 3, hanem csak 2 zászlóalj gyalogság, és nem 3, hanem csak 2 lovas század volt.

²⁾ Valószínűleg Csanak és N. Baráti között.

³⁾ Zwiedineck állítása szerint (művének 83. lapoldalan) János főherceg Frimont altábornaggyal már június 12-én szemrevételezte a terepet és elhatározta, hogy a francziák támadását a szabadhegyi magaslatokon várja be. (Feltűnő, hogy ezen terepszemléhez a vezérkari főnökét — Nugent altábornagyot — nem vitte magával.)

Ezen állítást azonban a tények nem igazolják, mert ha János fő-

elhatározta, hogy a francziák támadását a szabadhegyi magaslatokon várja be.

Ennek folytán június 14-én korán reggel József nádorral együtt a szabadhegyi magaslatokra ment, honnan Csanak mellett a francia lovasságot (Montbrun és Colbert), Csanak és Nagy-Ba-

herczeg már 12-én az említett elhatározásra jutott volna, akkor számítania kellett volna azon körülménnyel, hogy a francia hadsereg nyomában van és őt már 13-án vagy 14-én megtámadhatja — mint a hogy tényleg meg is támadta — és erre való tekintettel 13-án délelőtt már ki kellett volna adni a megszállásra vonatkozó intézkedéseket, a mi azonban nem történt meg. Sőt még a táborba szállásra sem adtak ki semmiféle rendelkezést, s a csapatok — Téthről Szabadhegyre érkezve — ott szállottak táborba, ahol akartak.

Ezzel szemben János főherczeg a Komáromban június 16-án kelt és Károly főherczeghez intézett jelentésében maga mondja, miszerint ő javasolta József nádornak, hogy az ellenséget Ménfőnél támadják meg és a Rábán vessék át. S miután e célra a csapatokat előbb rendezni akarta, a támadásra június 15-ét választotta.

Ezen szándékra vall azon tény is, hogy a János főherczeg csapatai a védelmi állást csak június 14-én a délelőtt folyamán foglalták el, midőn már reggel óta a francia csapatok mozdulataiból azoknak támadó szándéka tisztán kivehető volt.

Megfoghatatlan, hogy ezen szándék mellett miért engedte át János főherczeg a francziáknak a csanaki magaslatokat, a melyek nekik egy Szabadhegy felől jövő támadás esetére kitünő védelmi állást nyújtottak s ennél fogva a János főherczeg tervezett támadását nagyon megnehezítették.

Hogy pedig János főherczeg az események ennyire meglepték, annak oka csak abban lehető, hogy őt vezérkari főnöke az ellenség viszonyaira vonatkozó híreket illetőleg nem tájékozta; illetve neki a kellő fölvilágosítást megadni vagy nem tudta, vagy nem akarta.

Ezzel szemben nem vehető komolyan Zwiedineck azon állítása, hogy Nugent azért említett 12.000 főnyi francia erőt, mert Ettingshausen jelentette, hogy közvetlen vele szemben ennyi áll; mert Ettingshausen ezt június 13-án jelentette és pedig úgy, hogy *az ellenség ereje folyton szaporodik és már eddig is 12.000 főre tehető*, a miből épen az következik, hogy a francia sereg erősebb volt, mint 12.000 fő. Nugent altábornagy pedig már június 12-ike óta hangoztatta, hogy a francziák ereje 12.000 főnél nem több. (Lásd V. 12-ik megjegyzést.)

De Nugent altábornagy azon állítása, hogy a francia sereg 12.000 főnél nem több, azért sem menthető, mert Andrássy tábornok Szombathelyről már június 6-ikán jelentette, hogy a káldi plébános állítása szerint (kivel ő Szombathelyen beszélt) június 5-én 18.000 francia, 10 löveggel

rái között pedig a szőlőhegyen francia gyalog csapatokat (az elő-
örsöket) lehetett látni.

Az egyesült sereg (belső ausztriai és magyar fölkelő sereg)
fővezére János főherczeg, bátyjára (József nádorra) való tekintet-
tel vele mindent előzetesen megbeszélt.

Sopronba érkezett, s június 6-án egy része (kb. 1000 lovas) Kapuvár, a
többi része Kőszeg felé menetelt. E jelentésben Andrásy tábornok azon
véleményének is kifejezést ad, hogy a francziák valószínűleg Marczaltónél
fognak a Marczalon átkelni. Mútán pedig a lovasság a későbbi napokban
más ellenséges oszlopok közeledését is jelentette (János főherczeg földé-
ritő lovasságát Vasmegeye főispánja pontosan értesítette a francia csapatok
mozdulatairól), a vezérkari főnökek már Pápánál (június 12-én) teljesen
tisztában kellett volna lennie azzal, hogy János főherczeg seregével túlnyomó
erő áll szemben.

Ezenkívül Maretich vezérkari őrnagy József nádornak június 12-én
jelentette (és nem tehető föl, hogy e jelentését a vezérkari főnöknek be
nem mutatta volna), hogy a pápai kálváriahegyről az ellenség részéről
6000—7000 lovas, 15—20.000 gyalog és számos löveg közeledése világosan
látható.

Ettingshausen tábornok ugyanakkor (lásd Zwiedineck többször emlí-
tett művének 79. lapoldal) a pápai toronyból távcsóvel nézte a francziák
közeledését s azt állítja, hogy onnan az ellenség minden mozgulata tisztán
kivehető volt; az pedig nem valószínű, hogy ő észleleteit a vezérkari főnök-
kel nem közölte volna.

Zwiedineck az «Erzherzog Johann von Österreich im Feldzug von
1809.» czinű művében (97. lapoldal) a következőket mondja: Wertheimer
nézete szerint a győri veszteség főokozója Gróf Nugent altábornagy vezér-
kari főnök, a kit Hormayr «Confusions Grosshändler»-nek nevez. Ez föl-
tételézné, hogy János főherczeg a hadműveletek vezetését vezérkari főnöké-
nek kezeibe tette le. Erről szó sem lehet. A főherczeg — a mint már leve-
lezéseiből is láthatjuk — teljesen önállóan határozott, tehát a felelősséget
is neki kell viselnie.» Ezután Zwiedineck szenvedélyes haraggal kel ki azok
ellen, a kik az övétől eltérő nézetet vallanak.

Hát itt újra bebizonyúl, hogy a szenvedély rossz tanácsadó és úgy
látszik, hogy Zwiedineck figyelmen kívül hagyja azon nagyon fontos körülmé-
nyet, hogy a hadvezérnek a hadműveletek vezetésénél segédközegekre
van szüksége, mert ő maga mindent nem tehet. E segédközegek feje a
vezérkari főnök, a ki azok működését szabályozza és ellenőrzi és a ki a
vezetésre vonatkozó adatokat bejelenteni és a vezér elhatározását kikérni
köteles; sőt bizonyos dolgokért a vezérkari főnök egyenesen felelős (pl. a
földéritő szolgálat vezetése és esetleg kiegészítése, a parancsadás techniká-

A délelőtt folyamán a csapatok elfoglalták felállításukat (lásd az 5-ik mellékleten), a Panzsa patak bal partján előörsök állottak.

János főherczeg azon óhaját nyilvánította, hogy a fölkelő lovasságot jó volna még szaporítani, mire József nádor intézkedett,

jának szabályszerű kezelése, a különféle szolgálati ágak működésének összhangba hozása stb.)

Ha tehát valaki azt állítja, hogy a vezetésnél elkövetett valamely hibának oka a vezérkari főnök, ezzel még nem azt mondja, hogy a vezetés annak kezében van, hanem inkább azt, hogy ő a vezér elhatározására téves alapot szolgáltatott.

De tekintsük csak a pusztá tényeket:

János főherczeg serege június 7-én és 8-án este indult, tehát éjjel menetelt; 11-én d. e. 11 h-kor indult és késő este érkezett Pápára, 12-én pedig déli 12 h után indult és szintén este érkezett Téthre, honnan éjjeltájon indult el; tehát az előbbi két napon részint a délutáni legnagyobb hőségben, részint az esteli sötétségben, június 13-án pedig virradatig szintén sötétben menetelt (lásd V. 13. megjegyzést). Az ellenség viszonyai felől tájékozva nem voltak (bizonyosság erre János főherczegnek Komáromban június 16-án kelt jelentése, melyben a francziák erejét 25—30.000 főre — közte 4500 lovas — becsüli és azt mondja, hogy *allítolaj* Jenő alkirály vezette őket (der Vicekönig soll sie befehligt haben), bár a lovasság is igen jó híreket hozott (lásd Orsz. levéltár) és polgári egyének is helyes adatokat szolgáltattak (a káldi plébános, Vasmegeye főispánja); ezenfelül Maretich őrnagy és Ettingshausen vezérőrnagy megfigyelése Pápan szintén értékes adatokat nyújtott, s mégis Nugent altábornagy makacson ragaszkodott azon nézetéhez, hogy a francziák ereje 12.000 főnél többre nem tehető. (Lásd V. 12-ik megjegyzést.) Végre az intézkedések hiányosak voltak (különítmények által való biztosítás, holott a jó földerítő szolgálat jobb biztosítékot nyújtott volna); a csapatok szükségletéről kellően nem gondoskodtak; midőn a sereg Szabadhegyre ért, a táborozásra intézkedést nem adtak ki; a június 13-ára kiadott menetintézkedésben (ha ilyet egyáltalában kiadtak) elfelejtettek, a Marczaltónél és Árpásnál álló különítményekről, minek következtében azok a francziák kezébe jutottak; a védő állásban Mecséry hadosztálya mocsarak között állítottatott föl, honnan csak egy csatornaszerű árkon át juthatott a meneteles terepre; a tüzérségi tartalék a Galamb-korcsmánál állott, honnan a harc felállításba csak egy rossz mezei út vezetett; a rendelkezésre állott 28 ágyú közül 10 a sánczokban tétlenül hevert és Meskó vezérőrnagy csapata a csatát tétlenül nézte; a visszavonulás iránya megjelölve nem volt, s ezért a csapatok egy része a csata után elszéledt és csak másnap gyülekezett; a csata közben Nugent altábornagy János főherczeg tudta nélkül 4 löveget az 1-ső harcvezonalból idő előtt visszavont,

hogy az elsánczolt táborból a pozsonyi és a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred egy-egy osztálya azonnal a bal szárnyra; a zemplénmegyei fölkelő lovasok (3 század) pedig, akik június 11-én és a hevesmegyei fölkelő lovasok (3 század), a kik június 13-án érkeztek Szent-Ivánra, mint tartalék, a Sashegy déli oldalára, a bal szárny háta mögé menjenek.

A zempléni és hevesi fölkelők gróf Hadik altábornagy vezetése alatt rendeltetési helyükre el is mentek; de a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred I-ső osztályától csak egy század érkezett Mecséryhez délután 1^h 30^l-kor (a Barátföld és Öttevény mellett teljesített 13 napi folytonos biztosító szolgálattól ez is egészen kimerülve), mert a másik század (Endre századosé) Abda mellett

a Sashegyre rendelt és midőn János főherczegnek e 4 löveg hiánya föltűnt és érezhetővé vált. Nugent a magyar fölkelőket vádolta, hogy az üteget azok vitték el.

Mindezek tényleg megtörtént és olyan dolgok, a melyekért első sorban a vezérkari főnök felelős, és ha ezeket figyelembe vesszük, akkor nem zárkozhatunk el azon benyomástól, hogy nagyon valószínű, miszerint Nugent altábornagy, mint vezérkari főnök, feladatának megfelelni nem volt képes.

A dolog természetéből következik, hogy ezen körülmény káros hatásának a vezetésben kellett nyilvánúlnia.

A hadvezér egy határozott célzt tűz maga elé, azután a tényleges állapotokat latolja, a viszonyokat mérlegeli és annak eredményéhez képest meghatározza, hogy mit kell tennie a kitűzött cél elérésére. De hogy ezt tehesse, segédközegekre van szüksége, a kik a beérkező adatokból a tényleges helyzetet megállapítják és elé terjesztik, elhatározását parancsba öntik és annak végrehajtását ellenőrzik.

Ha a közegek nem működnek úgy, hogy a kellő adatok beszerzése által a vezér elhatározásának reális alapot teremtsenek és hogy a vezér akarata úgy teljesüljön, mint a hogy ő azt gondolta: akkor a legkiválóbb vezér sem lesz képes arra, hogy maga végezzen mindent, a mi a vezetéshez tartozik, a nélkül, hogy késedelem vagy tévedés, vagy hiba elő ne forduljon.

János főherczeg bizonyára sokkal jobb hadvezér volt, mint a minőnek őt Zwiedineck képzelni látszik (hiszen a Károly főherczeg öcsese volt!) és bizonyára tudatával bírt annak, hogy vezérkari tisztjeire és különösen a vezérkari főnökre szüksége van. Ha e vezérkari főnök állásának nem felelt meg úgy, mint a hogy kellett volna, ez csak azt mutatja, hogy János főherczeg az ő emelkedett, nemes gondolkodásával nem is tételezte föl róla, hogy szolgálatát nem oly lelkiismeretesen teljesíti, mint kellene.

visszahagyatott; a pozsonyi fölkelő lovas ezred III-ik osztálya pedig (1 $\frac{1}{2}$ század, mert $\frac{1}{2}$ század Olgyay századossal Ikrénynél állott) a parancs téves értelmezése folytán Voit vezérkari őrnagy által a győri marhavásártérre a székesfehérvári kapu elé küldett azon feladattal, hogy az ellenség mozdulatait megfigyelje.

Ezen 1 $\frac{1}{2}$ század délután, a mint a csata eldőlt és mögötte Meskó tábornok a Rába hídját fölbontatta, a győzelmes francia seregen Gönyő felé átvágta magát és János főherczeg utóvédjéhez csatlakozott.

A tüzérség a következőképen állott :

a) 1 lovaglő üteg (3 fontos) a jobb szárny előtt a mostani külső szállástól keletre fekvő magaslaton (120 $\diamond$);

b) 1 lovaglő üteg (3 fontos) Kis-Megyer majortól nyugotra a szabadhegyi temetőben ;

c) 1 üteg (6 fontos) és 3 haubitz Kis-Megyer majortól északra keletre, a Templomhegyen (131 $\diamond$);

d) 1 üteg (3 fontos) Kis-Megyer majortól keletre, körülbelől 250^x-re ;

e) $\frac{1}{2}$ üteg (2 darab 6 fontos ágyú) a balszárny előtt, előbbtől keletre, 700—800^x-re ;

f) a tüzérségi tartalék a «Galamb» korcsmánál a győr-gönyői országút mentén (most Likócs puszta).

*Hummel őrnagy Kis-Megyer majort a következő módon szál-
lotta meg :*

A major kerítését képező kőfal mentén 13-áról 14-ére virradó éjjel lópadokat készítettett és a két (déli és északi) kaput eltörlasszoltatta.

Ezután a megszálló legénységet a következőleg osztotta el :

jobb (nyugoti) oldal 2 század Strassoldo ;

arcvonal (déli oldal) 2 század gráci Landwehr ;

bal (keleti) oldal 1 század St.-Julien (Sokolić százados) ;

hátulsó (északi) oldal 1 század St.-Julien (Fichtner százados) ;

a magtárak megszállására 1 század Strassoldo ;

tartalék az udvarban 4 század gráci Landwehr.

Jenő alkirály csapatai június 14-én reggel 4^h-kor indultak 5 menetvonalon es pedig :

1. A Szemere-Kis-Baráti vonalon Pachtod gyalog-hadosztály ;

2. a Szemere-Ménfő-Csanak vonalon :

a) Grouchy dragonyos-hadosztály ;

b) Grenier vezetése alatt a Serras és Durutte gyalog-hadosztályok ;

3. a Koronczótól Ménfő psz. felé vezető úton :

Baraguay d'Hillier parancsnoksága alatt a Severoli és olasz gárda hadosztályok ;

4. Koronczóról az előbbi vonaltól nyugatra, Ménfő és Gyirmót (a 3-ik és 5-ik menetvonal) között (a Sándorházi pusztánál) a Pully dragonyos-hadosztálya ;

5. a Koronczó-Gyirmót vonalon : Lauriston vezetése alatt a Sahuc lovas vadász-hadosztály és a badeni gyalog-hadosztály.

A gyalog csapatok éle délett 9^h-kor érte el Kis-Baráti-Gyirmót vonalát.

Montbrun könnyű lovas-hadosztálya és Colbert dragonyos-dandára már június 13-án Csanakig jutott és ott hált. 14-én tehát már a hadsereg többi részének fejlődését fődözte.

Jenő alkirály június 14-én korán reggel a csanaki magaslatokra ment, a terepet szemrevételezte, az ellenfél állását (mely onnan teljesen jól látható) megtekintette, a támadásra a tervet megállapította és ehhez képest a fejlődést d. e. 11^h-tájon a következőképen rendelte el (lásd az 5-ik számú mellékletet).

I. Jobb szárny : Montbrun parancsnoksága alatt :

1. *Montbrun könnyű lovas-hadosztálya* (12 löveggel) ;

2. *Colbert dragonyos dandára* ;

3. *Grouchy dragonyos-hadosztálya* (12 löveggel) Kis-Baráti-tól keletre, a szent-márton-győri és nagy-baráti-győri utak között támadási irány az ellenfél bal szárnya.

II. Közép : Grenier parancsnoksága alatt :

4. *Serras gyalog-hadosztálya* 12 löveggel, két oszlopban (Moreau és Roussel dandár), Kis-Barátitól északkeletre, bal szárnyával az akolra (Schäferrei) támaszkodva ; támadási irány Kis-Megyér major ;

5. *Durutte gyalog-hadosztálya*, 12 löveggel, két oszlopban (Valentin és Beuch dandárok), előbbivel egy magasságban, jobb szárnyával az akolra támaszkodva ; támadási irány a Kis-Megyér majortól nyugatra fekvő temető ;

6. *Severoli* gyalog-hadosztálya 12 löveggel, egyelőre a Durutte hadosztálya mögött rendezkedik; később attól nyugotra fejlődik, két oszlopban; támadási irány Szabadhegy délnyugoti része;

7. *Pachod* gyalog-hadosztálya 12 löveggel, Csanak és Kis-Baráti között a 2-ik harcvezonalban (a Durutte hadosztály bal szárnya mögött).

III. Balszárny: Lauriston parancsnoksága alatt:

8. *Sahuc* lovas-vadász-hadosztálya 12 löveggel, Grenier első harcvezonálával, egy magasságban a pápa-győri országút és a Rába között; támadási irány az országút mentén az ellenfél jobb szárnya;

9. *a badeni gyalog-hadosztály* 12 löveggel, Gyirmóttól északkeletre; feladata az elsánczolt tábor megfigyelése.

IV. Tartalék: d'Hilliers parancsnoksága alatt:

10. az *olasz testőr-hadosztály* 12 löveggel (Lecchi testőr gyalog-dandár és Guerin testőr-lovas-dandár), Kis-Barátitól délnyugatra, a 3-ik harcvezonalban;

11. *Pully* dragonyos-hadosztálya 12 löveggel a csanaki szőlőhegy északi csúcsánál, jobb szárnyával az országútra támaszkodva.

12. *Tüzérségi tartalék* Csanak mellett Jenő alkirály közvetlen rendelkezésére = 4 üteg (24 löveg).

A rendelkezésre álló egész francia erő összege tehát:

74 zászlóalj gyalogság...	---	---	---	---	---	---	---	41,814 fő, és
87 lovas század	.....	---	---	---	---	---	---	= 13,482 lovas
és körülbelül 24 üteg...	.....	---	---	---	---	---	---	= 144 löveg
együtt	---	---	---	---	---	---	---	55,296 fő és 144 löveg,

(lásd a 4-ik számú mellékletet), tehát 18,485 főnyi gyalogsággal, 4832 lovassal és 126 löveggel több, mint János főherceg hadserege.

Ezenkívül a Lamarque hadosztálya (10 zászlóalj = 6318 fő gyalogság) Macdonald tábornok vezetése alatt június 13-án Pápára érkezett és bár onnan június 14-én saját kezdeményezéséből korán reggel megindult és Jenő alkirály sürgető parancsai folytán mielőbb Győr elé érkezni igyekezett; mégis csak az est beálltával ért a harcztérre, a csatában tehát részt nem vett.¹⁾

¹⁾ Ezen gyalog hadosztály június 10-én ért Körmendre, honnan

Délelőtt 11^h-ig mindenütt nyugalom volt.

Ekkor aztán a francziák elővédje Ménfőtől Csanakon át előnyomult s János főherczeg előőrsei a Panzsa jobb partjára visszavonultak.

A francia lovasság egy része (12 század) a Mecséry altábornagy hadosztályának előőrseit (az Ott huszár ezred 2-ik százada, a Nógrád megye fölkelő lovas ezred III-ik oszdtályának egy százada és a veszprémmegyei fölkelő lovas ezredtől 2 szakasz) a Panzsa patakon át egészen a védelmi állás vonaláig (a Panzsa jobb partján) üldözte; itt azonban visszaveretvén, a francia lovasok a Kis-Megyér major mellett levő hidon akartak a Panzsa batpartjára átkelni s közvetlen a major mellett húzódtak vissza.

Ekkor (*déli 12^h tájon*) a majorból 2 század Strassoldo és 2 század St.-Julien gyalogság oly hatásos tüzzel fogadta őket, hogy csak egy kisebb részüknek sikerült megmenekülni.¹⁾

Déli 12^h és 1^h között Csanak fölött a hegyen, továbbá Ménfőnél és Gyirmótnál előnyomuló ellenséges oszlopok voltak láthatók, s amint azok az elrendelt felállítást elérték, Jenő alkirály d. u. 1^h táján kiadta az intézkedést a támadásra; Macdonaldnak pedig parancsot küldött, hogy a csatába siessen.

Ez alatt Grouchy dragonyos-hadosztálya Kis-Barátihoz érkezett és tömegbe fejlődött, mire Montbrun az alárendelt 2^{1/2} lovas-

11-én Zalabérré (42 km.); 12-én Sümegen át Somlyó-Vásárhelyre (40 km.); 13-án Pápára (26 km.); 14-én Szabadhegyre (45 km.) menetelt; négy nap alatt tehát 153 km. útát tett meg.

¹⁾ Kis-Megyér major védelmére a 2-dik sz. gráci Landwehr zászlóalj rendeltetett. Ezen zászlóalj 6-ik századában volt Kaiser József Ferencz Landwehr zászlós (Fähnrich), polgári foglalkozására nézve lithografus Grácban.

Ez a Kaiser József a győri csatából való szerencsés megmenekülésének emlékére egy képet alkotott, a mely a Kis-Megyér körül lefolyt harcznak 4 jelenetét tünteti föl, s ezen képet 1839-ben hálája jeléül a Máriaczelli bucsújáró templomban a boldogságos szűznek ajánlotta.

Ezen kép ma is megvan a nevezett templomban, egy másolata a gráci országos levéltárban, egy kis fényképezett másolata pedig a Kis-Megyér majorban lakó jószágkormányzónál őriztetik.

A kép 1-ső jelenete (1-te Kriegs-Scene) azt tünteti föl, miként lövi a gyalogság halomra a Kis-Megyér major mellett visszavonuló francia lovasságot.

hadosztálya Töltéstava puszta irányában jobbra huzódott és az egész vonalon élénk ágyúzás kezdődött a nélkül, hogy az egyes oszlopok előre mennének.

A Montbrun mozdulatának láttára Mecséry is balra huzódott a Viczay árokig, és minthogy ez által a középen levő gyalogság és közöttte nagy hézag támadt, a veszprémi fölkelő lovas ezredből 2 osztagot (Dubnitzky és Ihász századosok parancsnoksága alatt) Kis-Megyer major közelébe rendelt azon feladattal, hogy ott a tüzérség és gyalogság bal szárnyát fődözze, miáltal hadosztályának ereje mintegy 80 lovassal csökkent.

Montbrun a Colbert dandárt és a két lovas-hadosztály tüzérségét [24 löveget bátran számíthatunk, mert június 13-án Ménfőnél és Csanak mellett már 16 löveg működött, midőn Montbrun mint elővéd előre tört (k. u. k. Kriegs-Archiv 1809. VI., 288.)] fejlődte s mögötte a saját és a Grouchy hadosztályát zárt oszlopban állítja föl (lásd az 5-ik sz. mellékletet). Mozdulataiból mindinkább kitűnik, hogy az osztrák-magyar hadsereg bal szárnyát átkarolni akarja.

Serras hadosztálya Kis-Megyer felé lépcsőzetesen előnyomul, és pedig a Roussel dandára egyenesen a major déli oldala ellen, a Moreau dandára pedig a major keleti oldala felé.

Serras hadosztályát lépcsőzetesen a Duruthe hadosztálya követi a szabadhegyi temető (Kis-Megyer majortól nyugotra), és utóbbit a Severoli hadosztálya Szabadhegy délnyugoti része felé.

Grenier a 62-ik számú gyalog ezredet tartalék gyanánt viszsztatartja.

Sahuc hadosztálya — okulva azon, hogy Ertl alezredes 13-án délután a francia csapatokat a sánczokból ágyúkkal lövette, Gyirmóttól oly módon nyomult a Királyszék felé, hogy az elsánczolt tábor lövegei csapatának ne árthassanak és most (*d. u. I^h*) a Királyszék mellett levő keresztnél állott.

Az olasz gárda, Pacthod és Pully hadosztálya, valamint a bádeni hadosztály felállítási helyükön maradtak.

D. u. I^h 30¹ Montbrun a Colbert dandárának egy ezredét támadásra küldi, a Kis-Barát—iKis-Táplány közötti Panzsa-hid elfoglalására, melyet a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred III-ik osztálya védett Gubcsy János őrnagy parancsnoksága alatt.

Ezen támadás nem sikerült, mert a támadó franczia lovasok a keskeny hidon csak 4—5-ösével jöhetvén át, a fölkelő lovasok által visszaverettek.

Serras hadosztálya akadálytalanul jut majd egész a szentmártoni útig; de a Kis-Megyer körül fölállított osztrák lövegek hatásos tüzebe jutván, megállott és tüzelt.

Sahuc hadosztálya a Kis-Panzsáig jut és jobbra húzódik, hogy azon könnyebben áthatolhasson.

Délután 2^h a harez mindenütt teljes folyamatban van.

Montbrun mindinkább kelet felé húzódik; vele szemben Mecséry eddigi felállításában marad.

Serras a szentmártoni úthoz ér, és Duruttal együtt a szemben álló osztrák csatárokat a Panzsa jobb partjára visszaszorítja; azonban az osztrák tüzérség és a Panzsa mentén felállított csatárok tüze, valamint a mocsaras lapály miatt csak lassan haladhatnak előre.

Severoli a Panzsa bal oldali mellékágát képező árkokon hatol át, bal szárnya mögött Sahuc a Kis-Panzsán átment, rendezkedik és a Panzсахidnál a külső szállástól délkeletre 1200^x levő vörös kereszt felé csatárokat küld ki.

Pachod hadosztálya a Kis-Barátitól Györbe és Csanakról Kis-Megyer felé vezető utaknak a Kis-Panzsa ér mellett levő keresztjezései előre megy és ott az ér északi oldalán megáll.

Az olasz gárda Kis-Baráti nyugoti kijáratáig előre megy és ott megáll.

Pully hadosztálya Csanaknál, a badeni gyalog hadosztály Gyirmótnál előbbi felállításukban maradnak.

D. u. 2^h 30¹ Montbrun lovassága Töltéstava pusztá irányában kelet felé húzódván, élével a Panzsa patakhöz ér, tüzérsége a Mecséry lovasságára erősen tüzel. A fölkelők lovai a harez zajhoz szokva nem voltak, s az erős ágyúzás és puskaropogás hallatára és a füst láttára rendkívüli izgalomba jöttek s a mint egy-egy gránát a lovasság közé csapott, az illető osztagok lovai megriadva szétugrottak, s miután legalább fele rendes nyeregyszámmal felszerelve nem volt és a fölkelők lovaikat az egyszerű kötőfékszárral megfékezni nem bírták, ennek folytán nagyon nehéz volt őket rendben tartani.

A fölkelő csapatok jobban szerették volna, ha Mecséry megengedte volna nekik, hogy a francia lovasságot megtámadják ¹⁾ és ez a magyar ember természetének is inkább megfelelt volna, mint az, hogy az ellenfél tüzeben állva maradjon. De Mecséry, mint tapasztalt lovas és gondolkozó vezér nem tartotta tanácsosnak, hogy ezen gyakorlatlan és hiányosan fegyverzett csapatot, a jól kiképezett, harczedzett és nagyobb számú francia lovasságra bocsássa, ²⁾ annál inkább, mert őket a francziáktól a Panzsa patak választotta el, a melyen csak kevés helyen lehetett átjutniok, miáltal az egyes csapattestek az ellenség arcvonala előtt már a támadás kezdetén rendetlenségbe jöttek volna; annyi gyakorlottságuk pedig nem volt, hogy képesek lettek volna gyorsan sorakozni; és végre, mert Mecsérynél csak 2 löveg volt s azzal a Montbrun 24 ágyújának tüzét le nem küzdhette, a támadást tehát az ellenfél heves ágyútüzében kellett volna végrehajtania.

Serras hadosztálya Kis-Megyer elé jut; de az ott levő gyalogság olyan tűzhatást fejt ki, hogy a francziák 1-ső harczonala hátrálni kénytelen.

Duruttenek 3 zászlóalja a Panzsán átmegy és Szabadhegy délkeleti csúcsa ellen támadásra indul; de a Strassoldo gyalog ezred és a temetőben levő üteg tüze által visszavetetik.

Grenier a 62-ik számú gyalog ezredet előre rendeli és ez által az egyensúlyt helyreállítja.

Severoli hadosztálya az előbbi kettővel egyidejűleg Szabadhegy délnyugoti csúcsát rohanja meg; de az 1-ső számú bánáti határőrezred öldöklő tüzeben még a Panzsa patakot sem érhetette el s megállt.

A francziák bal szárnya (Sahuc hadosztálya) Frimont ellen a vöröskeresztnél lekötő harcrot vívott.

A francziák első támadása tehát kudarcot vallott.

¹⁾ Lásd az országos levéltárban a fölkelő csapatoknak Kisfaludy Sándor által gyűjtött eredeti jelentéseit.

²⁾ Lásd Mecsérynek Komáromban június 18-án kelt jelentését (Országos levéltár), és a VI. fejezet János főherczeg június 16-iki jelentésének az 515. oldalon levő 4-ik megjegyzését.

Jenő alkirály ennek folytán a közép támogatására a tartalékból 24¹⁾ löveget előre rendel, amely *d. u. 3^h-kor* a csanak-kis-megyeri út közelében levő 123 m. p.-hoz ér, ott fejlődik és Kis-Megyer majorra tüzelni kezd.

Ezalatt Jenő alkirály intézkedett a 2-ik támadás megindítására. A Pachtod hadosztály egy dandárát az első vonal erősítésére előre rendelte és Montbrunnak is parancsot küldött, hogy az ellenség bal szárnyát támadja meg.

A Serras és Durutte hadosztályokat Grenier, a Severoli és Pachtod hadosztályokat Baraguay d'Hilliers vezeti.

Délután 3^h 15^I-kor a Serras, Durutte és Severoli hadosztályok a Panzsáig érnek. A patakon áthaladva Serras hadosztályától a Roussel dandárra Kis-Megyer majort arczban, a Moreau dandára pedig keletről támadja meg²⁾ és a már említett 24 (27) nehéz kaliberű lövegen kívül még 12 ágyú lövi.

A Moreau dandár egyes osztagainak sikerült *délután 3^h 45^I* táján Kis-Megyer major keleti oldalának védőit az akol mögé visszavetni és a major falán át (melybe már több rés volt löve) a majorba bejutni.

Durutte egész hadosztálya Szabadhegy déli oldalára támad, a temetőben levő egy Strassoldo zászlóaljat és egy 3 fontos üteget visszavonulásra késztet (a zászlóalj a faluig, az üteg a magaslatra vonul vissza); a Severoli hadosztálya és Pachtod előre rendelt dandárja pedig az I-ső bánáti határőr ezredet visszanyomja, Szabadhegyet átkarolja és annak nyugoti részét támadja meg.

Sahne hadosztálya lekötő harcztot vív Frimont csapatával, s *3^h 45^I* táján Frimont előcsapatait visszaveti és a Panzsán átkelve sorakozik.

Pachtod hadosztályának másik dandára a Kis-Megyer majortól a vörös kereszt felé húzódó érig előnyomul (balszárnya a 120 ϕ -nál); eddigi helyére az olasz gárda jön.

Pully hadosztálya és a badeni gyalog-hadosztály előbbi

¹⁾ Schneidawind szerint 27 nehéz kaliberű löveget.

²⁾ Moreau akadálytalanul mehetett át a Panzsán, mert Mecséry figyelmét a Montbrun lovassága kötötte le és hadosztálya ekkor épen húzó-dásban volt kelet felé.

felállításukban maradnak; csak az utóbbi lovassága (4 század) nyomul egy kissé Győr felé (csaknem a Panzsa torkolatáig) előre, hogy az elsáncolt táborban levő csapatok tevékenységét jobban megfigyelhesse.

Ezzel szemben Frimont altábornagy csatár-harczot vív; de előcsapatai d. u. 3^h 45¹ táján visszavetettvén, az egész jobb szárnyat mintegy 1000*-re visszavonja;

Jellachich hadosztálya Szabadhegyet kétségbeesetten védi. A Sebottendorf és Legisteld dandárok Severoli hadosztályát; az Eckhardt ezredes dandára (s ezzel a pestmegyei 2-ik, vasmegyei 5-ik és veszprémmegyei 9-ik fölkelő zászlóalj) Durutte hadosztályának egy részét szuronynyal visszavetik;

Colloredo altábornagy pedig a Strassoldo és St.-Julien ezredekkel a Durutte hadosztály többi részét szuronynyal megrohanja és a patakon átveti.

Hummel őrnagy, látva, hogy a töltény már fogytán van, d. u. 3^h 30¹ táján Kuhn hadnagy zászlóalj segéd tisztet János főherceghez küldte a hiány pótlása végett; de a segéd tiszt nem tért többé vissza s ő a sebesültektől és halottaktól szedette el a töltényeket, hogy a védelmet folytathassa. Midőn pedig Sokolié százada az akol mögé visszavetett és a tranziák a réseken át a majorba hatoltak, akkor a 2-ik sz. gráci Landwehr zászlóalj 4-ik, 5-ik és 6-ik századát (Berthold, báró Moscon és Schmotz századosok vezetése alatt) a két St. Julien század megerősítésére rendelte, és ezen 5 század a támadókat *délután 4^h* tájon Kis-Megyerből kiüzte és nagy veszteséggel a Panzsa balpartjára húzódni kényszerítette. Ez alkalommal az említett 3 százados is megebesült.¹⁾

Jenő alkirály most a támadás erősbítésére a Pachtod hadosztály 2-ik dandárát is előre rendeli; míg a védőnél Moreau támadása következtében a kis-Megyertől keletre levő üteg a Tempelomhegy mögötti magaslatra, a Durutte hadosztály előtt a szabadhegyi temetőben levő üteg a falu mögött levő magaslatra vonatott vissza.

3^h 45¹-kor János főherceg a tartalékból az Alvinczy gyalog ezred 3 zászlóalját előre rendeli. A parancsnokok buzdítják

¹⁾ Mária-Czelli kép II-te Kriegs-Scene.

esapataikat, azok szemében kigyul a lelkesedés és elszántság tüze, az Alvinczy és Jellachich ezredek Durutte hadosztályát a Panzsán újra átvetik és Jellachich hadosztálya Szabadhegyet még egyszer visszafoglalja.

Délután 4^h-kor a francziák 2-ik támadása is vissza volt vetve.

Ezalatt a keleti szárnyon Montbrun d. u. 3^h 30^I a 115 ϕ táján (Töltéstava pusztától nyugatra mintegy 3000^x [2250 m] távolságra, azon tájon, a hol Kis-Megyer és Nyulfalú határa a Panzsa patakot érinti) a Panzsán átkelve, csapatait a Mecséry hadosztályának balszárnya ellen fejlődtetni (valószínűleg egy lovas dandárt Kölestő puszta mellett a Panzsa balpartján visszahagyott, hogy ott a Panzsa hidat megfigyelje) s balszárnyával a Panzsára támaszkodva, a szabadhegyi magaslat irányában támadásra indul.

Mecséry altábornagy az átkaroltatást megakadályozni akartván és látva azt, hogy az összeütközést a francia lovassággal ki nem kerülheti, hadosztályát félszázadokkal balra kanyarodtatta és a Viczay árkon áthatolni akart oly szándékkal, hogy arcvonalát a Töltéstava irányából közeledő francia lovasság felé fordítsa. De a Viczay árkon csak némely ponton (a Panzsa patak közelében levő részén) és itt is nehezen tudtak átmenni és e miatt oly lassan haladtak, hogy a mint a balszárnyon levő Gosztonyi ezredes dandárának egy része az árkon átjutott és az élen menetelő 3 nógrádi fölkelő lovasszázad (a III-ik osztály és az I-ső osztály egy százada, a melyek közül az utóbbi 13 napi folytonos előőrsszolgálat után Barátföldről rendeltetett a csatatérre és oda d. u. 1^h 30^I teljesen kimerülve érkezett meg) Kis-Táplány puszta felé irányt vett hova Mecséry balszárnyának kellett jutnia; akkor már a francia lovasság fejlődve volt és az akadályon éppen átkelő Mecséry hadosztály élét (a nógrádi fölkelő lovas ezred említett 3 századát) a Kis-Táplány pusztától körülbelől 400^x-re (300 m) délre fekvő dombnál túlerővel megtámadván, visszavetette.

E támadást Montbrun tüzérsége a Kölestő puszta felől hatatosan támogatta¹⁾ s a becsapó gránátok az árkon való átke-

¹⁾ Lásd József nádornak Bősön június 20-án kelt s a királyhoz intézett jelentését (Orsz. levéltár), valamint a cs. és kir. hadi levéltár 1809. VI. 288. okmányát.

lés által különben is erősen meglazult rendet teljesen fölbon-
tották.

A francziák részéről két hadosztály egészen följejlödve telje-
sen rendezett támadást intézett a rendetlenségbe jutott fölkelő
csapatokra éppen azon pillanatban, midőn azok egy jelentős aka-
dályon átkeltek.

Ilyen támadást hasonló körülmények között még a legjobb-
ban kiképezett és a legjobb állapotban levő lovasság sem vethetett
volna vissza; de mindenesetre azon előnyben lett volna, hogy
manőverképességénél (könnyen mozgathatóság) fogva a támadás
elől idejekorán kitérve, a vezető által megjelölt gyülekező helyen
gyorsan sorakozhatott és a támadást kedvezőbb viszonyok között
rendben viszonzhatta volna.

A fölkelő lovassággal ilyen manővert végrehajtani nem lehe-
tett, mert kiképezetlenségük és gyakorlatlanságuk a vezethetőség
ily magas fokát teljesen kizárta, mivel Mecséry állítása és saját
beismerésük szerint még sorakozni sem tudtak.¹⁾

Ilyen viszonyok között az összecsapásnak a Mecséry had-
osztályára nézve kedvező eredménye nem lehetett. A fölkelők leg-
nagyobb része a legjobb indulattal megtette, a mit tehetett; a
Viczy árkon átjutva osztályonként rohant a francziákra és termé-
szetesen osztályonként vissza is veretett.

Hiába rohant Geramb alezredes a József nádor és Ott huszá-
rokkal (összesen mintegy 350—400 lovas!) és hiába intézett a
zemplén- és hevesmegyei fölkelő lovasok 6 százada gróf Hadik
András altábornagy vezetése alatt bátor támadást az aránytalanul
erősebb ellenségre; sem ezt föltartóztatni, sem a fölkelőknél a
rendet helyreállítani nem sikerült. A fegyelmetlen és gyakorlat-
lan csapat *délután 4^h-kor*²⁾ megfutamodott és csak a Sashegyen
volt rendbe hozható.

Igaz, hogy mintegy 30—40 fölkelő úgy elszaladt, hogy csak
otthon volt föltalálható³⁾ és ezeket méltán illeti a gyávaság

¹⁾ Országos levéltár. Mecsérynek Komáromban jún. 18-án kelt jelen-
tése; továbbá a fölkelő csapatoknak Kisfaludy Sándor által gyűjtött jelentései.

²⁾ Cs. és kir. hadi levéltár K. A. 1809. VI. 288.

³⁾ Ezek azonban nem nemesi fölkelők, hanem fölfogadott zsoldosok

vádja; ¹⁾ egy rész pedig nem levén saját csapatát, vagy nem tudván a visszavonulás irányát, Budára vonult ²⁾ és ezek eljárása

voltak olyan megyéből, a hol a helyettesítés fölfogadott egyénnel megengedve volt.

¹⁾ Ezek ellen a hadtörvényszéki eljárást meg is indították, de József nádor közbenjárására kegyelmet kaptak (Orsz. levéltár).

²⁾ Alvinczynek június 17-én kelt jelentése szerint a következő fölkelők érkeztek Budára:

a) *Gyalogság*:

Hevesmegyei 15-ik zászlóalj	Tibád őrnagy	vezetése alatt	---	---	756 fő
Zemplén " 18-ik	" Szentés alezredes	" "	---	---	1247 "
Borsod " 12-ik	" Bach őrnagy	" "	---	---	1072 "
" " 16-ik	" Szemere őrnagy	" "	---	---	662 "
Abauj " 19-ik	" Farkas százados	" "	---	---	185 "
összesen					--- = 3922 fő.

b) *Lovasság*: Gróf Festetich Ignácz ezredes, a soproni fölkelő lovas osztály parancsnokának vezetése alatt:

Sopronmegyei fölkelő lovas osztálytól	---	---	---	---	= 198 lovas
bars " " ezredtől	---	---	---	---	= 120 "

(Simonfi ezredessel).

Nógrádmegyei fölkelő lovas ezredtől	---	---	---	---	= 80 "
Heves " " "	---	---	---	---	= 50 "
Zemplén " " "	---	---	---	---	= 18 "
Veszprém " " "	---	---	---	---	= 35 "
Vas " " "	---	---	---	---	= 10 "
összesen					--- = 511 lovas.

A fönt jelzett gyalogság a győri csatában nem vett részt, tehát nem is onnan ment Budára.

Gróf Festetich Ignácz ezredes igazolásra utasítottván, jelenti (Orsz. levéltár) Pest, 1809. június 16. A soproni fölkelő lovas osztály jun. 13. és 14-én délután folytonos ágyútűzben állott és 51 lovas vesztett; jun. 14-én az első rendelet szerint a visszavonulási vonal a mézáros út (Fleischhauer-Strasse = Győr-Böny. N.-Igmánd) volt. s mivel más parancsot nem kaptam, azon vonultam vissza Bánhidára. Osztályom oly sokáig maradt az ellenség előtt, mint bármely más lovasság maradt volna, és azután teljes rendben vonult vissza az ellenség heves ágyútűzében, a ki azt a Duna felé szorítani igyekezett. Szt.-Iván mellett kérdeztem Lipszky vezérkari alezredest, hogy merre menjek vissza; de ő azt nem tudta megmondani. Útközben felvettem 1 század honti (barisi), 1 század nógrádi és egy osztag zempléni lovasságot. Bánhidáról gróf Széchényi századost Budára küldöttem József nádorhoz parancsért, a ki ott Rainer főherceget találta s azon parancsot vette, hogy az osztály teljes tisztességgel (mit allen Ehren) a hidon át Pestre meneteljen, hova az 16-án délben meg is érkezett.

sem menthető, de ezek miatt a többit is gyávának nevezni annál inkább nem igazságos, mert utóbbiak a Sashegyen összegyűjtve a csata további folyamában és a visszavonulásnál még jó szolgálatoakat tettek.

Délután 4^h-kor a Mecséry lovassága meg volt verve és a Sashegy felé hátrált, hol az egyes csapatok rendeztettek.

A francia lovasság nem üldözte őket részint azért, mert az összecsapás mégis sokkal hevesebb volt, minthogy a csapatok előzetes rendezése nélkül további lépést tehettek volna; részint mert a legénység és lovak nagyon ki voltak merülve ¹⁾ főként azonban azért, mert a francia gyalogság második támadásának egyidejű visszaverése folytán a centrumban olyan helyzet keletkezett, hogy Montbrun egyelőre nem tartotta tanácsosnak a további előnyomulást.

Másrészt azonban János főherczeg sem aknázhatta ki a 2-ik francia támadás visszaverésének előnyeit, mert a Mecséry lovas hadosztályának visszavonulása folytán a győztes francia lovasság támadásának ki volt téve és mert János főherczeg serege sokkal kevesebb ágyúval rendelkezett, mint a mennyire szüksége lett volna, hogy az aránytalanul nagyobb számú francia tüzérséget lekötve, a támadást előkészíthesse.

Jenő alkirály azonnal intézkedett a 3-ik támadásra, a mely d. u. 4^h 15^r-kor kezdetét vette.

Montbrun tüzérségét a Panzsa jobb partjára rendeli s újból rendezett lovasságával lassan a Sashegy felé indul, mi által az osztrák sereg baloldalát és visszavonulási vonalát fenyegeti.

Hogy a védelmi állás balszárnya és oldala a francia lovasság támadása ellen biztosítva legyen, János főherczeg Gosztunyi ezredest (a pestmegyei fölkelő lovas ezred parancsnokát) rendelte ki, hogy a pest- és vasmegyei fölkelő lovas ezredekkel és 6 ágyúval a sereg baloldalát fődözze.²⁾ Gosztunyi e czélből lovasságát a Templomhegytől keletre mintegy 1700^r távolságra (a 134°-tól

¹⁾ Schneidawind Ferencz «der Krieg Österreichs stb. 1809.» 351-ik lapoldala szerint a francia lovasság annyira ki volt merülve, hogy a trombitások több mint hétszer (7) fújtak rohamjelet, míg a csapat megmozdult.

²⁾ Orsz. levéltár. Gosztunyi ezredes jelentése a Kisfaludy Sándor gyűjteményében.

délre ca 700°-re) levő teknőben állította fel, tüzéségét pedig attól nyugotra a magaslaton fejlődttette. Délután 4^h 30^I-kor a vas-megyei fölkelő lovas ezred ; 4^h 50^I-kor pedig a pestmegyei fölkelő lovas ezred is a Sashegyre rendeltetett, hogy ott az utóvéd összeállításánál figyelembe vétessék.

Serras a Kis-Megyer major ellen hevesen támad ;

Durutte hadosztálya ismét Szabadhegy déli részét igyekszik hatalmába ejteni, csapatainak egy része (ca 3 zászlóalj) a majort megkerülni akarja s a St.-Julien ezrednek (Ost százados vezetése alatt) a major mögött álló egy zászlóalját támadja meg. Ost százados — megfogyott zászlóaljával — a négyszeres erő közeledését 30°-re hidegvérrel bevárja, ekkor hirtelen sortüzet ad és közvetlen utána szuronyrohammal támad a francziákra, kik a nem várt támadásra zavarba jönnek és megfutamodnak.¹⁾

Pacthod és Severoli hadosztályai Szabadhegy délnyugoti csúcsát és nyugoti oldalát újból megrohanják.

Egész centrumban kétségbeesett harc tombol ; mindkét fél érzi, hogy ennek eredményétől függ a csata sorsa. A francziák halálmegvetéssel támadnak ; az osztrák csapatok hősiezen védekeznek ; de 4^h 45^I tájon a túlerő mindinkább érvényesülni kezd, a francziák tért nyernek s Jellachich és Colloredo hadosztályait a szabadhegyi magaslat felé visszanyomják és nyomban követik.

Serras hadosztálya most már Kis-Megyer majort minden oldalról körülveszi s csapatai a réseken behatolni igyekeznek ; de a védők által szuronynyal megtámadva d. u. 5^h 10^I-kor ismét kiüzetnek.²⁾

József nádor látván a centrum válságos helyzetét, d. u. 4^h 45^I-kor a Sashegyről a zemplénmegyei fölkelő lovas ezred egy osztályát Kandó Gábor ezredes alatt annak támogatására rendeli

¹⁾ Ez alkalommal Ost százados alul a lovat kilőtték, őt pedig mel-lén átlöve később fogságba ejtették. Ost százados ezen tetteért 1810-ben a Mária-Terézia keresztet kapta.

²⁾ A Kaiser József által a mária-zelli templomnak ajánlott képen a 3-ik jelenet (3-te Kriegs-Scene) azt tünteti fel, midőn a védők a támadás-nak ezen visszaverése után megesküsznek, hogy inkább meghalnak, sem-min a helyet földadják.

azon meghagyással, hogy a szabadhegyi magaslatra előretörő francia gyalogságot a Templomhegynél oldalba támadja meg.¹⁾

Ezen támadás azonban a kívánt eredményre nem vezetett, mert a francziák egy 1½ öl (3 m) széles árok mögött a szőlőkbe húzódtak.²⁾

János főherczeg végre látván, hogy baloldala és visszavonulási vonala veszélyeztetve, jobb szárnya visszanyomva van, a centrum pedig a túlerőt visszavetni nem bírja,

délután 5^h-kor elrendeli a visszavonulást a Sashegyen át Ács-Komárom felé s egy parancsörtsizztel Hummelnek is rendeletet küld, hogy a major védelmét abbahagyva, ő is visszavonuljon. Mivel azonban a major ekkor már minden oldalról körül volt véve, Hummel őrnagy ezen parancsot nem kapta meg, s a védelmet erélyesen folytatta.

A Sashegyen 4 gránátos zászlóalj két gráci Landwehr zászlóalj a (4-ik és 5-ik), a József nádor és Ott huszár ezredek és a pest-, vas- és veszprémmegyei fölkelő lovas ezredek s ezenkívül a veszprémi ezred jelentése szerint 3 ágyú,³⁾ mint utóvéd csatarendbe állottak⁴⁾ és a francia csapatok támadását várták. Ezeket azonban a harcz sokkal inkább megviselte, minthogy egyelőre a támadásra gondolhattak volna, s ezenkívül még Kis-Megyer major is a védők kezében volt.

A mint a Durutte, Severoli és Pachtod hadosztályai és az olasz gárda a szabadhegyi magaslatra értek, először is a csapatokat rendezték. Jenő alkirály ezalatt intézkedett a visszavonuló osztrák hadsereg üldözésére és Győr bekerítésére, Serras pedig Kis-Megyer birtokáért harczolt.

Ezalatt a Jellachich és Colloredo hadosztályok zászlóaljtömegekben Psz.-Táplán és Szt.-Iván között a magaslaton Ács

¹⁾ Lásd József nádornak Bőösön, 1809. jun. 20-án kelt s a királynak előterjesztett jelentését (Orsz. levéltár és cs. és kir. hadi levéltár).

²⁾ Ezen alkalommal esett el szalai báró Barkóczy Antal százados, a kinek egyik lábát egy ágyúgolyó ellötte.

³⁾ Úgy látszik, hogy ezen 3 ágyú azon ütegből való volt, a melyet Nugent még 3^h 30¹-kor vont ki az első vonalból

⁴⁾ A gyalogság tömegekben, a lovasság osztályonként sakktabla módon.

felé huzódtak vissza. Frimont csapatai a szabadhegyi magaslatot megkerülve, oszlopban Szt.-Iván és a Duna között Gönyő felé tartottak. Amint Szabadhegy északi csúcsához értek, a somogy megyei fölkelő lovas ezred báró Pászthory Menyhért ezredes parancsnoksága alatt az előnyomuló franczia gyalogságra rohamot intézett, mely alkalommal Festetich János százados elesett. A galamb korcsma (most Likócs pusztá) közelében a bars megyei fölkelő lovas ezred 3 százada csatlakozott hozzájuk. Friesenberger ezredes a tüzérségi tartalékkal minden akadály nélkül Ácsra ért.

Kis-Megyer védői még egy óráig vitézül tartották a majort s daczára annak, hogy már az elesettektől és a sebesültektől elvett töltenyek is elfogytak, szívós védelmet fejtettek ki.

De miután a francziák a major keleti oldalán levő aklot fölgyújtották, a falakat több helyen rommá lötték és a réseken mind tömegesebben nyomultak a majorba: Hummel őrnagy belátta, hogy az egész majort többé nem tarthatják s elhatározta, hogy a még életben levő embereivel a nagy magtárba visszavonulva, annak vasajtóját eltorlaszolják és az ablakokon át mindaddig védekeznek, míg az emberileg lehetséges, és csak akkor adják meg magukat, ha mentés egyáltalán nem jön.

Hummel őrnagy először maga ment a magtárhoz, hogy a megszállást rendezze, de a magtárba be nem juthatott, mert a major nyugoti oldaláról visszaszorított Strassoldo gyalogság fegyvereit az ajtó előtt lerakta s a minden oldalról a majorba özönlő francziák — élükön a 106-ik gránátos ezred — délután 6^h-kor Hummel őrnagyot, báró Moscon és Schmotz századosokkal, Knobloch és Schwarcz hadnagyokkal, Müller, Berneidelli, Kaiser és Fellingner György zászlósokkal és a legénység megmaradt részével együtt elfogták. Hittaller tizedes zászló-tartó a zászlót a rúdról le akarta tépni és magánál elrejtetni, hogy az a francziák kezébe ne kerüljön; de ezek rárohantak és a zászlót elvették.

Kis-Megyer major védelménél különösen kitűntek: a grázi Landwehr zászlóaljtlól Berthold, báró Moscon, és Schmotz századosok, Knobloch hadnagy és Fellingner zászlós; a St.-Julien ezredtől Fichtner százados.

A védők száma a csata kezdetén a következő volt:

a) 2-ik számú gráci Landwehr zászlóalj	458 fő
(Hummel őrnagy a június 19-én kelt jelentésében 145 tagot — Rotte — említ).	
b) 3 század Strassoldo	270 fő
c) 2 „ St.-Julien	144 fő
összesen	872 fő.

Ebből csupán (az előbb nevezett) 9 tiszt és 103 legény jutott fogságba, a többi elesett, vagy agyonveretett.¹⁾

Az elfogottak Páparól Sárvár felé menve, Kis-Czellnél a Meskó tábornok alatt levő fölkelők által kiszabadították.²⁾

Míg a Serras hadosztálya Kis-Megyer birtokáért harczolt, addig a többi francia csapatok rendezkedtek; Montbrun a visszavonuló osztrák-magyar sereget lassan követte és leginkább tüzésége által lövette (6 löveggel K. A. 1809. VI., 288.). Csapatái megrohanták ugyan itt-ott a támadásnak leginkább kitett egyes részeket; de eredményt nem értek el, mert a hátráló csapatok zárt oszlopokban meneteltek és ezen megtámadások célja is inkább a nyugtalanítás és a rend esetleges fölbontása volt.³⁾

¹⁾ Hummel őrnagynak Keszthelyen, 1809. jun. 19-én kelt jelentése szerint (gróf Merán féle irattár).

A Mária-Zellben levő képen a 4-ik jelenet (4. Kriegs-Scene) a védők főntemlített elfogatását tünteti fel, és azt állítja, hogy a francziák kiméletlenül, embertelenül, sőt harczoshoz nem illő módon viselték magukat (Schonungslos, unmenschlich und sogar unkriegerisch benahm sich die feindliche Übermacht) másrészt ismét azt is említi, hogy a 103 megmaradt a becsülettel felajánlott kegyelmet elfogadta (haben den ehrenvoll angetragenen Pardon angenommen), a mi az előbbi állításnak ellentmondani látszik. Hogy a francziák viselete — legalább a tisztekkel szemben — annyira embertelen nem lehetett, az is mutatja, hogy ők a megsebesült Sokolic és Ost St.-Julien ezredbeli századosokat ápolás alá vették és teljesen kigyógyították.

²⁾ Hummel őrnagy fenti jelentése szerint.

A fölkelők jelentései szerint (Kisfaludy gyűjteménye, Orsz. levéltár) ezt jun. 16-án a pozsonyi 1-ső sz. fölkelő zászlóalj tette.

Hummel őrnagy (és a vele együtt kiszabadítottak) innen jun. 16-án Megyerre (Jánosházától délre), 17-én Zala-Szent-Grótra, 18-án Sármellékre és 19-én Keszthelyre menetelt (Lásd VII. fejezet Meskó visszavonulása) és jelentését onnan írta.

³⁾ Montbrun a Sashegy és Kecskeméthegy között, Szt.-Ivántól mint-

Montbrun csapatai a Bakonyer balpartján megállottak és azon túl az osztrák-magyar hadsereg minden nyugtalanítás nélkül mehetett Ács felé, a hova éjfél tájon érkezett meg.¹⁾

Néhány órai pihenés után a sereg június 15-én reggel Komáromba menetelt.²⁾

A veszteség a következő volt:

a) *János főherceg hadseregénél*:

Elesett	16 tisztt,	731 legény,	255 ló;
megsebesült	67 „	1691 „	135 „
fogságba esett	24 „	2384 „	167 „
fel nem található	7 „	1315 „	14 „

összesen 114 tisztt, 6121 legény és 571 ló.

Ezenfelül 2 zászló és 2 ágyú esett a francziák kezébe.

b) *A magyar fölkelő seregnél*:

Elesett 7 tisztt, megsebesült 19 tisztt; elesett, megsebesült és elfogatott 765 legény; tehát több, mint 10% (lásd József nádor jelentését). Ezen veszteség legnagyobb részben a Mecséry hadosztályt érte.

c) *A francia hadsereg vesztesége* még megközelítőleg sem állapítható meg; a legtöbb forrás a halottak és sebesültek számát körülbelül 3000 főre teszi.

Jenő alkirály Gyórt Lauristonnal bekerítettette, maga pedig seregével a szabadhegyi magaslaton maradt.

Győr parancsnoka Péchy hadmérnöki ezredes volt, a megszálló csapat ereje pedig nem több, mint 1500 fő (a cs. és kir. hadi levéltár K. A. 1809. VI., 99a. okmánya szerint), mely még löszerral sem volt kellően ellátva.

egy $\frac{1}{4}$ órányira délre 14 századdal megrohanta a visszavonuló gyalogságot. Ezek a támadást állva várták be, első vonalban az Alvinezy gyalogezred (Albeck alezredes), zalamegyei 8-ik fölkelő zászlóalj (báró Ghilányi ezredes), St.-Julien gyalog ezred és a Chimani gránátos zászlóalj. A mint a francia lovasság 100×-re közeledett, számos csatár rohant közéjük, sok lovat megölt és a rendet fölbontotta. Ekkor a lovasság megfordult, mire tüzet kapott s legalább 500 lovast veszített. Erre az Ott huszár ezred és a Jász fölkelők elűzték őket. (K. A. 1809. VI. 288.).

¹⁾ A távolság a védő állástól Bösnyön át Ácsig = 30 km, a mely útat a sereg 7 óra alatt tett meg; tehát egy kilométert 14¹ alatt. Ebből látható, hogy ez nem futás. hanem teljes rendben való visszavonulás volt.

²⁾ A távolság Ácstól-Komáromig 12 km.

A június 21. és 22-iki folytonos bombázás után Péchy belátta, hogy a várat nem tarthatja s a 22-én megállapított föltételek alapján ¹⁾ június 24-én délután 4^h-kor a francziáknak átadta; ő pedig csapatával Komáromba ment.

* * *

A győri csata leírását a legtöbb forrás János főherceg irataiból merítette ²⁾ s különösen János főhercegnek Komáromban jun. 16-án kelt és Károly főherceghez intézett jelentéséből, ³⁾ a melynek egyes részeit szóról-szóra átvették.

Miután azonban e jelentés adatai sok tekintetben eltérők a cs. és kir. hadilevéltárban, a csapatok jelentéseiben és a magyar országos levéltárban foglalt adatokból, szükségesnek mutatkozik, azt a következőkben teljtartalmulag közölni.

E jelentés a következőleg hangzik:

«Komárom, 1809. június 16-án.

Jelentést teszek Kedvességednek a mai napig előfordult eseményekről.

Csapataim Pápáig — a hova 11-én érkeztünk — nyugodtan meneteltek, ⁴⁾ kivéve kisebb különítmény-harczokat (Posten-Ge-fechte) a Marczal mentén, a hol az ellenség ezen napon mutatkozott és átmenni szándékozott. ⁵⁾

12-én Pápáról elindultam és Téthre értem. A Pápanál visszahagyott utóvédet az ellenség délután megtámadta, de az őt feltar-

¹⁾ E föltételek egyik pontja abban állott, hogy ha jun. 24-ig fölmentő sereg nem érkezik, akkor Péchy e napon d. u. 4^h-kor a várat a francziáknak átadja, maga pedig csapataival szabadon mehet; de az 1809-ik év folyamán a francziák ellen harcolni nem fog.

²⁾ Gróf Merán féle irattár Grácban.

³⁾ Lásd ugyanott és Zuredineck 86-ik lapoldal.

⁴⁾ Itt a «nyugodtan» kifejezés alatt az értendő, hogy az ellenség nem háborgatta őket. Egyébként azonban ezen menetelés azon okból nem mondható nyugodtnak, mert rendszeren éjjel meneteltek, mely körülmény már magában véve nem nagyon alkalmas a csapat nyugodt magatartásának emelésére.

⁵⁾ A különítmények már június 8-ika óta harcban voltak a franczia előcsapatokkal. (Lásd az V. fejezetet).

tóztatta mindaddig, a míg szükséges volt, hogy a visszavonuló sereg időt nyerjen menetének nyugodt folytatására. Már akkor 3 fölkelő lovas ezredet kaptam.¹⁾

Az utóvéd a legjobb rendben vonult vissza Pápáról, az ellenség Takácsi falun túl követte. Utóvédünk a gyarmati magaslatokon foglalt állást s egész éjjel ott maradt. Az ellenségtől e napon körülbelül 2500 lovas és 3 zászlóalj gyalogság volt látható.²⁾

Junius 13-án a hadsereg Téthről Győrbe menetelt, a hol a fölkelőkkel egyesült.³⁾ Mivel reggel nagyon korán indultam, d. e. 9^h-kor már mindenki a táborba ért. Fölállításunkat a szabadhegyi magaslaton vettük, hátunk mögött a komáromi út volt; az utóvéd a csanaki magaslaton maradt.

Délután az ellenség közeledett, Csanak mellett levő csapatainkat elűzte és Győr felé nyomta. Mivel már csaknem 9000 lovasságunk volt együtt és a hely kedvező volt, a fölkelő lovasok — az én lovasságom által támogatva — előnyomultak, az ellenséget Csana-

¹⁾ Junius 1. óta a pest- és veszprémmegyei; junius 9. óta a zalamegyei fölkelő lovas ezredek; junius 12. óta pedig ezen felül még a bars- és vasmegyei fölkelő lovas ezred 4—4 százada, a pestmegyei 2-ik, vasmegyei 5-ik, komárommegyei 7-ik, zalamegyei 8-ik és veszprémmegyei 9-ik fölkelő zászlóaljak János főherczeg rendelkezésére állottak, és József nádor junius 12-én kelt és a királyhoz intézett jelentésében fölemlíti, hogy ezen napon a Marczal mentén és Gyarmatnál (utóvéd) valamennyi őrhelyet (Posten) a fölkelők szállották meg.

Junius 12-én tehát már 5 fölkelő zászlóalj és 5 fölkelő lovas ezred állott János főherczeg rendelkezésére.

²⁾ Maretich vezérkari őrnagy József nádornak junius 12-én jelentette (és nem tehető fel, hogy ezen jelentését Nugent altábornagy vezérkari főnöknek be nem mutatta volna), hogy a pápai kálvária hegyről 6000—7000 lovas és 15—20,000 gyalog francia és számos löveg közeledése világosan látható. Ettingshausen tábornok ugyanekkor a francziák közeledését a pápai toronyból távcsővel nézte s azt állítja, hogy onnan az ellenség minden mozdulata tisztán kivehető volt; az pedig nem valószínű, hogy ő észleleteit a vezérkari főnökkel nem közölte volna. Ezenkívül a lovasság is jó jelentéseket hozott.

³⁾ Ezalatt a szepren-, nógrád-, zemplén- és hevesmegyei fölkelő lovasság 1—1 osztálya értendő, mert a többivel János főherczeg már előbb egyesült (lásd az első megjegyzést); a sáncokban levőkkel pedig egyáltalán nem egyesült.

kig visszaűzték, a ki lovagló ütegeink tüze által is sok embert veszített.

A fölkelők első osztagai, látván, hogy a harc előre haladván, vezérük Mecséry altábornagy parancsa ellenére — az ellenségre rohantak, a gyalogság tüzebe jutottak és megfordultak, az ellenséges lovasság pedig követte őket.¹⁾

Beczan ezredes a háromszor erősebb ellenségre a Hohenlohe dragonyos ezreddel²⁾ támadást intézett, a fölkelőknek utat nyitott (machte denselben Luft) és most élénk ágyúzás kezdődött, mindenik fél megmaradt ott, a hol állott.

Az új folyamán és 14-én az első órákban a fölkelő gyalogság a táborba vonult és a serezegek közé kevertetett,³⁾ a lovassághoz pedig a József nádor és Ott huszárezredek osztattak be, hogy a fölkelőket támogassák és vezessék.⁴⁾

A gyalogság a szabadhegyi magaslatot szállotta meg, a lovasság a bal szárnyon állott. Szt.-Márton meg volt szállva. Így volt a mi felállításunk.

Miután az ellenség e napon nem mutatott nagyobb erőt, mint Pápanál,⁵⁾ ennél fogva József nádornak ajánlottam, hogy a

¹⁾ Ezt csupán a bars megyei fölkelő lovas ezred II-ik osztályának első százada tette (Pelczér István százados parancsnoksága alatt) azon szándékkal, hogy a Csanak mellett álló 3 francia ágyút elfoglalja. (Lásd Országos levéltár, Kisfaludy gyűjteményében).

²⁾ Ezenkívül még a József nádor huszár ezreddel és a Mecséry lovasságával. (Lásd az V-ik fejezetet).

³⁾ Lásd a hadrendet.

⁴⁾ Ezen 350—400 lovas helyett a Mecséry lovasságából a somogy- és zalamegyei fölkelő lovas ezredek (2372 lovas) rendeltettek a jobb szárnyra a Besan dandárába.

A József nádor és Ott huszárezredek a bal szárnyon a 2-ik harcvezetőben állottak, tehát nem vezethették a fölkelőket.

⁵⁾ Lásd az 512. oldalon levő 2-ik megjegyzést. Ezenkívül Ettingshausen — a ki Ménfőnél az utóvéd parancsnoka volt — következőket mondja (lásd Zwiedineck 82-ik lapoldal): «Ich musste meine erste Disposition wegen der noch immer zunehmenden Stärke des Feindes, die wir bereits auf 12,000 Mann schätzen konnten, abändern stb.» (első intézkedésemet, azért, mert az ellenség, melynek erejét már 12,000 főre becsülhettük, még mindig szaporodott, meg kellett változtatnom stb.) és ő ezt akkor János főhercegnek írásban jelentette is. Az 1809-iki események leírásában (gróf Merán féle

franciákat 15-én támadjuk meg azon czélből, hogy őt a Rábán át visszanyomjuk. Korábban ez nem volt lehető, mert az összekevert csapatok még nem voltak rendezve és előkészítve.¹⁾

Junius 14-én délben világosan lehetett az elenségnél mozgást látni. Részünkről mindenki harczra készült.

A magaslat lábánál levő falvakat²⁾ és épületeket megszállottuk, kivált a mártonhegyi kolostor majorját³⁾ és a benne levő magtárt. A lovasság a bal szárnyon állott egy pusztán,⁴⁾ a dragoños ezred kivételével, a mely a jobb szárnyon állott.⁵⁾ A fölkelő zászlóaljok a 2-ik harczvonalba osztattak be⁶⁾ a sorgyalogság közé keverve. A gránátosok, Alvinczy és némely Landwehr⁷⁾ tartalékban voltak.

Frimont altábornagy a jobb szárnyat, én a közepet — alattam Jellachich és Colloredo altábornagyok — és Mecséry altábor-

irattár) azt mondja János főherczeg a jun. 13. és 14. közötti éjrről: «das häufige Feuer auf den Höhen von Csanak zeigte des Feindes Anwesenheit und die Ankunft des Heeres. Der Erzherzog schlug nun vor, den Feind am 15-ten anzugreifen etc.» (a csanaki magaslaton látható sok tűz mutatta az ellenség közellétét és hadseregének megérkezését. A főherczeg tehát ajánlotta, hogy az ellenséget 15-én támadják meg).

¹⁾ Ez nem eléggé világos, mert ha a rendezés alatt az újabb kötelekbe való beosztás értendő, akkor ez nem lehetett akadály arra, hogy János főherczeg — a mint 14-én a csatát Szabadhegynél elfogadta — a támadást 14-én végrehajtsa és pedig Ménfőtől Téth felé; ha pedig nézete szerint a csapatai még 14-én nem lehettek rendezve, akkor talán jobb lett volna e napon a csatát el sem fogadni, hanem korán reggel Komárom felé visszamenni és onnan Pozsonyba menetelni.

²⁾ Csak Szabadhegy falut szállották meg.

³⁾ Kis-Megyer major.

⁴⁾ Tényleg akadályok közé beékelve egy kis mezőn állott.

⁵⁾ A hadrend és valamennyi nem János főherczegtől eredő forrás szerint a jobb szárnyon nemcsak a Hohenlohe drag. ezred, hanem a somogy- és zalamegyei fölkelő lovas ezredektől 6—6 század, a Hohenzollern és O.-Reilly chevauxlegers ezredektől 1—1 század, a Savoyen drag. ezredtől 1 század és a Blankenstein huszárezredtől 2 század, összesen tehát 23 lovas század állott.

⁶⁾ A veszprémi 9-ik fölkelő zászlóalj az első vonalban állott.

⁷⁾ A Landwehr csapatok közül csak a Cillyi Landwehr zászlóalj.

nagy a balszárnyat vezette, a hol a fölkelő lovasság volt. Valamennyi előnyös pontra lövegeket állítottam.¹⁾

Az ellenség több oszlopban jelent meg. Egész lovasságát a síkon a fölkelők ellen irányította²⁾ és úgy huzódott, hogy bal szárnyunkat átkarolhassa.

Két gyalogsági oszlop zárkózottan egyenesen az állás ellen nyomult előre, egy harmadik, mint tartalék Csanak mellett volt látható.³⁾ A mi heves és jól irányított ágyútüzünk sokáig távol tartotta őket és sok kárt okozott nekik.

Amint Mecséry látta, hogy az ellenség az ő bal szárnyát átkarolni akarja, szintén balra húzódott és a francia lovasságot túlszárnyalta. Most lett volna ideje, hogy Mecséry az ellenséget megtámadja és visszavesse.⁴⁾ De a fölkelők nem voltak rábirhatók,

¹⁾ Összesen csak 18 löveg volt.

²⁾ Lásd az 517. lapon az 1. és az 521. lapon szintén az 1. megjegyzéseket.

³⁾ Az állás ellen 2 oszlop nyomult előre: Serras, Durutte, Severoli és Csanak mellett nemcsak egy oszlopot (Paethod) lehetett látni; hanem az olasz gárdát Kis-Barátnál, Pully és Sahuc hadosztályait Csanak mellett és a badeni gyalog-hadosztályt Gyirmótnál, mert a szabadhegyi magaslatról odáig szabad szemmel is jól el lehet látni.

A fölkelő csapatok jelentései szerint az ő észleleteik inkább megegyeznek a francia csapatok tényleges mozdulataival.

⁴⁾ Erre vonatkozólag Mecséry altábornagy a Komáromban június 18-án kelt jelentésében szóról-szóra a következőket mondja.

«Eine ernsthafte Attaque konnte ich mit der Insurrections-Cavallerie aus wohlbedachten Gründen nicht wagen, denn fizisch war ich an Mann und Pferd zwar gleich, aber nicht moralisch, da weder Stabs-, noch Ober- und Unteroffiziere gedient und mit Manövern verwandt, weder Mann, noch Pferd abgerichtet und zu allen Bewegungen unfähig, nie einen erwünschten Erfolg der Attaque, vielmehr den schädlichsten Ausgang derselben erwarten konnte; denn wenn man annimmt, dass mit einer neuen, unbeweglichen, zu keinem Manöver geeigneten Trupp die Railliirung bei solcher Anzahl wohl nicht leicht stattfinden und dadurch die kein Feuer noch gewohnte und mit ihrer Force aus Unwissenheit und Mangel des Selbstvertrauens noch nicht vertraute Trupp in dem Falle eines misslungenen Angriffes eine allgemeine Verwirrung in der ganzen Armee hätte errichten können etc.» (Komoly támadást a fölkelő lovassággal jól átgondolt okokból nem intézhettem; mert fizikailag embereim és lovaim velük egyenlő állapotban voltak ugyan, de erkölcsileg nem, mert sem a törzs-, sem a fő- és altisztek nem szolgáltak és manővrozni nem tudtak; sem a

hogy előre menjenek.¹⁾ Az ellenség tüzetől, a ki két ágyúból lőtt rájuk,²⁾ megszaladtak és egy bizonyára gyengébb lovas-

legény, sem a ló nem volt kiképezve, és képtelen volt bármely mozdulatot is végrehajtani. A támadás kívánt sikerét soha el nem értem volna, hanem annak csak káros kimenetelére számíthattam.

Mert ha vesszük, hogy egy új, nem mozgatható és semmiféle manőverre sem alkalmas csapat ilyen nagy állomány mellett bizonyára nem tud gyülekezni: ez által a tűzhöz nem szokott és tudatlanságánál és az önbizalom hiányánál fogva saját erejét sem ismerő csapat egy nem sikerült támadás esetén az egész hadseregben általános zavart idézhetett volna elő stb.»).

Ezen kívül úgy látszik, hogy itt egyéb tekintetben is nagy tévedés forog fenn, mert ekkor (d. u. 1^h tájon) még a két lovasság sokkal távolabb volt egymástól (több mint 2000×-re), minthogy Mecséry az ellenséget túlszárnyalhatta volna (überflügeln). Ezen kívül a két lovasságot a Panzsa patak választotta el egymástól, a melynek süppedékes medrén az ellenfél szemeláttára átkelni nem volt tanácsos.

Úgy látszik, hogy János főherczeg ezen időpontot azzal téveszti össze, midőn Montbrun a Panzsa patakon átkelt (d. u. 3^h 30¹ tájon), a mely időpont tényleg a legalkalmasabb volt arra, hogy őt Mecséry megtámadja. Ezt Mecséry is észrevette és szándéka is volt a francia lovasságot a patakon való átkelés alkalmával megtámadni s erre nézve el is rendelte, hogy a hadosztály balra menjen (fél századokkal balra kanyarodni!), de a végrehajtást akadályozta, illetve késleltette azon körülmény, hogy a fölkelő lovasokkal nem lehetett gyorsan manővrozni s ezenfelül nekik egy jelentős akadályon (a Viczay árkon) is át kellett hatolniok, hogy a támadásra alakulhassanak, s ezen áthatolás közben támadta meg őket a francia lovasság.

¹⁾ Mecséry nem is akarta őket előre vinni. (Lásd az 515. oldalon a 4-ik megjegyzést).

²⁾ A fölkelő lovasokra az ellenség d. u. 1^h-től 4^h-ig némely forrás szerint 24, más szerint 27 nehéz kaliberű löveggel tüzelt.

A cs. és kir. hadilevéltár «K. A. 1809. VI. 288.» okmánya szerint Montbrunnek azon törekvését, hogy a Mecséry bal szárnyát átkarolja, több üteg támogatta, melyek a fölkelő lovasságra hevesen tüzeltek.

De nem is tételezhető fel, hogy az ellenség jobb szárnyán levő tüzérség csak a tőle 3500× távolságra és fődözékben levő gyalogságra tüzelt volna (ilyen távolságra akkor még nem is löttek), a tőle körülbelül 1000× távolságra vele szemben és fődözetlenül álló lovas-hadosztályt pedig, a mely ellen saját hadosztálya a közvetlen támadást akarta intézni, csak ezen támadás végrehajtása alkalmával, d. u. 4^h-kor kezdte volna 2 ágyúval lövetni. Mit csinált volna ez alatt a többi 22—25 löveg?

ság¹⁾ elől mindinkább visszavonultak, néhány osztag egészen megszökött.²⁾ Ha az ellenségnek több bátorsága lett volna,³⁾ ezen sereget oly messzire hajthatta volna, amennyire akarta volna.

János főherczeg a Montbrun lovasságát és tüzéségét a Templom-hegyről nagyon jól láthatta és a lövegek dörgését hallhatta, tehát annál kevésbé érthető, hogy jelentésében miért található mégis a fenti állítás.

¹⁾ Lásd az 515. lapon a 2. megjegyzést.

János főherczeg irataiban az 1809-ik évi eseményekre vonatkozólag gyakran találhatók téves adatok; az ellenséget illetőleg ellenmondások is. Például a fenti jelentésében (41-ik megjegyzés) Jenő alkirály egész hadseregét 25—30,000 före teszi, beleszámítva a 4500 lovas; június 20-án a császárnak jelenti, hogy Jenő alkirály Győrnél június 14-én 20—25,000 főnyi gyalogság és 6000 lovassal volt, a mely erőt általában már akkor fölismerték; június 21-én gróf Stadionnak írja, hogy a franciaiak ereje 24,000 gyalog és 6000 lovas volt: egy más helyen — az 1809-ik évi események leírásában gróf Merán-féle levéltár — a Montbrun lovasságát 6000, a Mecséry hadosztályát 8000 lovassal említi (pedig az utóbbi a hiteles eredeti kimutatások szerint mindössze 5393 lovas volt; ebből leszámítandó a bars megyei fölkelő lovas ezred II-ik osztálya = 364 lovas, a József és Ott huszár ezredeknél a tényleges állományon felül számított többlet = 589 + 402 = 991 lovas; a veszprémmegyei fölkelő lovas ezredtől a Kis-Megyér mellé rendelt 2 szakasz = 80 lovas, összesen tehát = 1435 lovas, marad = 3958 lovas az összecsapásra. A Mecséry fölállítási helyén 8000 lovas el sem fért volna); másol ismét azt állítja, hogy az ellenség az osztrák jobb szárnytól tartott, holott e szárnyon csak 22 század, legfeljebb 1500 lovas volt. Pedig ott 23 lovas század, a Téthen 1809. jun. 13-án szerkesztett kimutatás adatai szerint (cs. és kir. hadi levéltár) összesen = 3257 lovas volt. A jun. 15-én kelt «Tagesbericht»-ben (cs. és kir. hadi levéltár K. A. 1809. VI. 100.) János főherczeg azt állítja, hogy az ellenség csanak-kisbaráti táján több, mint 35,000 főnyi sereget fejlődtetett, közte igen nagy számú lovasságot. A június 16-án kelt jelentésben János főherczeg azt mondja, hogy a francia sereghez 2 lovas ezred Kaiserebersdorfból jött; ez pedig a Montbrun hadosztálya volt, a mely L/m. Bruckból és a Colbert dandára, a mely Mosonyból jött.

Mindezek megannyi bizonyítékok arra, hogy neki vezérkari főnöke hézagos és helytelen adatokat szolgáltatott.

²⁾ Ezek azon lovas csapatok, a melyek gróf Festetich Ignátz ezredes vezetése alatt Budára mentek és Alvinczynek június 17-én kelt jelentésében említettnek (lásd az 504. oldalon a 2-ik megjegyzést).

³⁾ Ilyet János főherczeg az ellenségéről nem mondhatott, s a sok ellentmondás mellett ez is azon hiedelmet kelti, hogy a jelentés eredeti szövegét nem ő maga írta. E föltevést igazolja azon körülmény is, hogy

Ezáltal a bal szárnyam egészen fődözetlenül maradt. E pillanatban Geramb alezredes a József huszárokkal az ellenséget megtámadta s előnyomulásának gátat vetett.¹⁾

A mint az ellenség a lovasság visszavonulását látta, gyalogsági oszlopaival egyenesen előrenyomult és a majort megtámadta.²⁾ Az ott vezénylő Hummel őrnagy³⁾ a 2-ik számú gráci Landwehr zászlóalj parancsnoka 2 század⁴⁾ Strassoldo, 2 század St.-Julien és 3 Landwehr századdal⁵⁾ minden kísérletét megghiúsította. Colloredo altábornagy (Hummelt) támogatta a hadosztályával. Ezen helyet, valamint a közelében levő házakat⁶⁾ megtartottuk.

János főherceg később, midőn ezen eseményeket sajátkezűleg megírta e helyen, így nyilatkozik: «Hätte der Feind genau die Lage und Stärke gewusst, so konnte eine Bewegung desselben den Erzherzog mit den Seinen nach Raab werfen», (ha az ellenség a helyzetet és erőviszonyokat jobban ismerte volna, akkor neki egy mozdulata a főherceget az övével Győrbe vethette volna).

¹⁾ Igaz, hogy Geramb vitézül megtámadta a francziákat, de 150 lovas talán még sem tartóztatta volna fel a 6521 francia lovas, ha a fölkelők is — bár rendetlenül, de elszántan — közé nem vágtak volna. Hogy a francia lovasság hevesebben nem üldözött, annak oka az volt, mert ember és ló annyira ki volt merülve, hogy az üldözésre fizikailag képtelenek voltak (lásd az 505. lapon az 1. megjegyzést), továbbá mert látták, hogy a Mecséry hadosztálya a Sashegyen újra gyülekezik, és végre, mert az összecsapás után a francia lovasságot is rendezni kellett.

²⁾ Az ellenséges gyalogságot az előnyomulásra nem a Mecséry visszavonulása bátorította fel, mert ez a visszavonulás d. u. 4^h-kor történt, a francia gyalogság pedig 2^h óta folyton harczolt, különösen a Serras hadosztály Kis-Megyerért.

³⁾ Hummelt valamennyi forrás alezredesnek említi. De azon körülmény, hogy őt János főherceg itt mint őrnagyot hozza fel, és hogy Hummel a Keszthelyen június 19-én írt jelentését (Relation) is mint őrnagy írta alá, azt bizonyítja, hogy ő a győri csatában még mint őrnagy vett részt és csak később neveztetett ki alezredessé.

⁴⁾ A 27ik gyalogezred története szerint 3 század, és pedig az 1-ső, 2-ik és 3-ik Gräfenstein és Leinner százados és ns. Culoz Károly főhadnagy parancsnoksága alatt.

⁵⁾ A 2-ik számú gráci Landwehr zászlóaljat mindenik forrás mint egész zászlóaljat említi. E szerint annak 6 százada lett volna. De mivel annak tisztjei között csak 3 százados van megnevezve, nagyon valószínű, hogy ezen zászlóalv tényleg csak 3 századból állott.

⁶⁾ Szabadhegy egész Kis-Megyer majorig elnyúlik.

Ezen idő alatt a fölkelők az ott (Kis-Megyernél) felállítva volt lovaglő üteget visszahívták,¹⁾ minek folytán itt csak egy 4 fontos üteg maradt.

Jellachich altábornagyot az ellenség a második oszloppal támadta meg, a falut bevette és a magaslatra előnyomult; de az Alvinczy ezred a francziákat visszavetette és azután ismét előbbi felállításába ment. Bizonyára tarthattuk volna magunkat és az ellenség felhagyott volna tervével, ha mindenki úgy viselkedett volna, mint az én csapataim.²⁾ A folyton hátráló fölkelő lovasság, a melyet többé tartani nem lehetett,³⁾ Komárom felé húzódott és a visszavonulási vonalat fődözetlenül hagyta.

Már a legfőbb ideje volt, hogy a visszavonulást elrendeljem. A tartalékok tömegben állítottam fel, hogy a többieket fölvegye.⁴⁾

A fölkelő zászlóalj az első ágyúlövésnél megszaladtak⁵⁾ és semmi sem állíthatta meg őket. Figyelmeztetés, erőszak, minden

¹⁾ Ezen üteg lövegeit később Nugent bízta a veszprémmegyei fölkelő lovas ezredre a következő parancsokkal: «az ellenséges lovasság gyalogságunkat nagyon szorítja, s én (Nugent) kénytelen voltam 3 ágyút a Sashegyen felállítani, fedezze a veszprémi ezred ezen 3 ágyút.» (Lásd a veszprémi fölkelő lovas ezred jelentését Orsz. levéltár. Kisfaludy gyűjteménye).

E szerint valószínű, hogy azon üteget Nugent altábornagy vonta ki az 1. harcvezonalból.

²⁾ A hadrendben kitüntetett állományviszonyok mellett — tekintettel arra, hogy az ellenség oly jelentékenyen erősebb volt — ez nem mondható egészen olyan bizonyosnak.

³⁾ János főherczeg a pest-, veszprém-, vas-, zemplén- és hevesmegyei fölkelő lovasokat még tényleg alkalmazta, tehát ezeknek ott kellett lenniök; a somogy- és zalamegyei fölkelő lovasok a jobb szárnyon Frimont többi csapataival együtt vonultak vissza, úgyszintén a pestmegyei 2-ik, vasmegyei 5-ik, komárommegyei 7-ik, zalamegyei 8-ik és veszprémmegyei 9-ik fölkelő zászlóalj is. Ez időben (5^b tájon), tehát csak a sopronmegyei fölkelő lovas osztály, a barsmegyei fölkelő lovas ezred (ez ekkor a «galamb korcsma» táján volt) és a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred 3 százada volt annyira távol, hogy e napon már hasznukat venni nem lehetett.

⁴⁾ Ezek voltak: 4 gránátos zászlóalj, a 4-ik és 5-ik grázi Landwehr-zászlóalj, a Józsel és Ott huszár ezredek és a pest-, vas- és veszprémmegyei fölkelő lovas ezredek 3 löveggel.

⁵⁾ Az első ágyúlövés d. u. 1^b tájon volt, és a fölkelő zászlóalj a többi gyalogsággal egyidejűleg d. u. 5^b-kor vonultak vissza. (Lásd a fölkelők jelentéseit. Orsz. levéltár).

hiábavaló volt.¹⁾ Mivel láttam, hogy inkább rendetlenséget okoznak, hagytam őket menni.

Ezen példára való tekintet nélkül az enyéim közül egy sem mozdult. A Landwehr szintén tömegekben «*ivat*» kiáltásban tört ki és a legszebb bátorsággal kitartott. A visszavonulás rendben ment. Frimont, Jellachich és Colloredo altábornagyok hadosztályaikat a komáromi úton lassan vezették vissza.²⁾ A tartalék a magaslaton maradt és a menetet oldalt kísérte (*cotoyirte*), az ellenség utánunk jött és heves ágyúzást fejtett ki. Miroden kísérlete hiábavaló volt, mi éjjel Ácsra érkeztünk és 15-én egész seregem Komáromba menetelt.

Kötelességemnek tartom, hogy a vezetésem alá rendelt csapatokat Kedvességed kegyeibe ajánljam. Bár a legtöbb ezrednél sok újoncz van, mégis megtették kötelességüket a legnagyobb mérvben; valamennyien vetélkedtek, a sorcsapatok, a Landwehr és a hozzám tartozó lovasság.

Löveget nem veszítettünk.³⁾ A veszteséget nem mondhatom meg tüzetesen, de remélem, hogy az nem lesz tetemes. Fájdalom, ez leginkább az én csapataimat és Landwehremet érinti. A mit részint láttam, részint előttem ismeretes, az a következő: Marziani vezérőrnagy megsebesült és elfogatott. Bokich ezredes elesett, Fuchs ezredes és Bouvier őrnagy megsebesült, . . . (olvashatlan) főhadnagy a szluini ezredtől elesett, Bauer őrnagy az ogulini ezredtől megsebesült, a St.-Julien, Srassoldo, Jellachich, Alvinczy, Eszterházy ezredektől sok derék tiszt megsebesült és elesett, a gránátosok és Landwehrek közül többen elestek, a majorban volt csapat — a melynek adtam ugyan parancsot a visszavonulásra — nagyobb részt elesett, megsebesült és elfogatott.

¹⁾ Lásd József nádor jelentését Böös, 1809. június 20-án (525. old. 6-ik megjegyzés).

²⁾ 30 kilométerre meneteltek 7 óra alatt, tehát minden kilométert 14 perc alatt. Ez tényleg csak rendes, nyugodt menetnek mondható. (Lásd 510. oldalon az 1-ső megjegyzést).

³⁾ A francziák állítása szerint 6 löveg és 4 zászló esett a francziák kezébe (K. A. 1809. VI. 99 fő); Schneidawind műve, továbbá az «*Österr. Mil. Zeitschrift*» és «*Waffenthaten der Österreicher 1809.*» szerint 2 zászló és 2 ágyú.

A mint a beadványok beérkeznek, nem fogom elmulasztani azokat Kedvességednek előterjeszteni. Az ellenség veszteségének igen nagyok kell lennie. A foglyok vallomása szerint a mi ágyú-és puskatüzünk által sokat veszítettek. Egy tábornokuk az Alvinczy ezred ellen intézett támadásnál esett el. Az ellenség ereje a szerint a mit láthattam, 25—30,000 ember lehetett, e között 4500 lovas.¹⁾ Négy hadosztály-tábornok volt velük; közöttük Serras és állítólag az alkirály vezette őket (der Vizekönig soll sie befehligt haben).²⁾ Két lovas ezred Ebersdorfból (Kaiser-Ebersdorf), érkezett hozzájuk.³⁾

Mindnyájunknak fáj, hogy annyi derék embert elveszítettünk azért, mert a fölkelők elhagytak s nekünk az ő visszavonulásukat kellett fődöznünk.⁴⁾ Ezek (a fölkelők) itt ismét együtt vannak, és a mint nekem a nádor mondotta, állományuk ugyanaz, néhány tiszt kivételével, a kik az ágyútűzben estek el.⁵⁾

Véleményem szerint e csapatra nem sokat lehet számítani. Lovasságuk nem ura a lovának, a legszükségesebb mozdulatokra sincs beoktatva, a tisztek egész a törzstisztekig éppen olyan tudatlanok; de ezt a csapatot még lehet használni. Azonban a gyalogság valamennyi között a legrosszabb. A közemberek — közöttük sok nemes ember — az ekétől jönnek és semmit sem tudnak. A legtöbb előtt ismeretlen, hogy a fegyverrel miként kell bánni.

¹⁾ Lásd az 517. lapon az 1. megjegyzést.

²⁾ A földérintő és hírszerző szolgálat nagy hiányosságára vall, hogy még ekkor sem tudták biztosan, ki volt a francziák vezére.

Pedig József nádor a Győrben *junius 10-én* kelt és János főherceghez intézett levelében. (Lásd Zwiedineck 74-ik lapoldal) határozottan mondja, hogy vele (János főherceggel) szemben Lauriston és Jenő alkirály áll.

³⁾ Ez Montbrun lovas hadosztálya és Colbert dragonyos dandára volt. József nádor már *junius 9-én* jelentette a királynak, hogy Montbrun L/m. Bruckból Mosony felé, azután Sövényháza és Bodonhely irányában menetelt. Megfoghatatlan, hogy János főhercegnek erről még *junius 16-án* sem volt tudomása.

⁴⁾ Oyan csapat visszavonulásának fődözése miatt, mint a minőnek János főherceg a fölkelőket festi, kár volt annyi embert feláldozni.

⁵⁾ Lásd József nádor jelentését Bőös, 1809. jun. 20., a melyben a királynak azt jelenti, hogy a fölkelők vesztesége több mint 10%. (Lásd az 526. oldalon a 3. megjegyzést.)

Rendkívül veszélyes közelükben állani, mert minden irányban lövöldöznek,¹⁾ és a mieink közül többen általuk estek el.²⁾ A tisztek szintén nem érnek semmit. Ezt a csapatot egyáltalán nem lehet megállítani; a legcsekélyebb tüzelésnél tolong, lármázik és elszalad.³⁾ Legjobban lehetne őket más csapatokkal keverve megszállásoknál (várakban) használni. Sokkal jobb volna, ha Magyarország 10,000 nyers újonczot⁴⁾ adna, mint ezen nemesekből álló gyalogságot, a kiknek valóban szegyenleni kellene magukat egy derék Landwehr előtt.⁵⁾

Tegnap itt minden nyugodt maradt, csak Győr felől voltak tompa lövések hallhatók. Azt hiszem, hogyha az ellenség e helyet bombáztatja, 10 napi ostromot kitarthat.

Ma a nádornak javasoltam, hogy a fölkelők 1000 lovassal nyomuljanak Győr felé, hogy az ellenséget fölkeressék és nyugtalanítsák; egy másik, hasonló oszlopnak Moór és Veszprém felé kell mennie, hogy a Pápa és Tüskevár felé vezető utat nyugtalanítsa és az ellenséget szintén fölkeresse.⁶⁾ A Csallóközbe már

¹⁾ Hiszen éppen az volt a baj, hogy nagyobb részének el sem sült a puskája.

²⁾ Előbb azt állította János főherczeg, hogy a fölkelő gyalogság az első ágyúszóra megszaladt. Ha tehát a csatában már nem voltak jelen, hogyan lövöldözhettek ott a többi csapatra? Láttuk azonban, hogy a fölkelő gyalogság a csatában tényleg részt vett, és elég jól is tartotta magát. Az is valószínű, hogy ügyetlenségük folytán néhány sorhadbeli legény az ő lövésüktől esett el. Ez azonban mindenütt megtörténik még ma is és még a legjobb csapatnál is, a hol a csapatok egymás fölött állíttatnak fel. (Etageszerűen), mint ez Szabadhegyenél történt.

³⁾ A győri csatában a fölkelők délután 1^h-tól 5^h-ig, tehát 4 óra hosszát maradtak tűzben éppen úgy, mint a többi csapat.

⁴⁾ Hiszen az újonczot is előbb ki kellene képezni, mert a nélkül az sem érne többet, mint a szintén kiképezetlen fölkelők értek.

⁵⁾ A Landwehr azon előnyben volt a magyar fölkelők fölött, hogy néhány havi alaposabb kiképezésben részesült és teljesen jó fegyverzettel volt ellátva.

⁶⁾ Károly főherczegnek az asperni csata után (május 21. és 22.) fő-törekvése volt, hogy seregének számát lehetőleg emelve, mielőbb döntő csatát vívjon Napoleonnal. Ezen czélból főleg a János főherczeg seregét szándékozott magához vonni és ezen szándékának az utóbbihoz írott leveleiben többször — néha nagyon határozottan — kifejezést is adott. Már a

küldöttem portyázó különítményeket, a melyekkel mindenütt egy század huszár megyen, hogy helyes jelentéseket kaphassak; ezekből majd meglátom, hogy továbbra mihez kezdhetek.¹⁾

Van itt néhány dunai hajó, már megparancsoltam, hogy nézzenek utána, vajjon lehetséges volna-e, emberek és lovak által elegendő számú hajót vontatni fölfelé, hogy Csicsónál vagy Medvénél hidat lehessen verni és ez által a Szigetköz urává lenni, hogy Győrt fölmenthessük. Ha az ellenség Kedvességed felé kiküldönit, én azonnal megfordulok és utána megyek.²⁾ Két vagy 3 napra lesz szükségem, hogy a fegyvereket megtisztíttassam és mindent az előbbi állapotba helyezzek.³⁾

Grafen-Neusiedelben, 1809. május 29-én kelt levelét is azon kezdi, hogy: «Azok után, a mit Kedvességed a saját helyzetéről úgy nekem, mint Ő Felségének a császárnak jelentett, Kedvességednek nem marad egyéb hátra, mint hogy azon csapatait, a melyek még megmaradtak, összegyűjtse, semmit se különítsen ki többé (nichts mehr zu vereinzeln) stb.»

Ha János főherczeg ezen szellemben akart volna működni, akkor a horvát bán (Gyulay) és Chasteler altábornagy csapatait magához kellett volna vonnia; ezt azonban nem tette, sőt erejét (a gróf Attems ezredes, Wetzel alezredes, Tulke százados stb.) különítmények kiküldése által még inkább szétforgácsolta. Ugyanekkor (jun. 15-én) Chasteler altábornagy 5000 emberrel Varasdon. Gyulay altábornagy 18,000 főnyi sorcsapattal és 7000 fő horvát fölkelővel Marburgnál állott. Ha János főherczeg ezen 30,000 embert idejekorán magához vonja és velük Pozsonyba megy, Károly főherczeget lényegesen támogathatta volna. A fenti intézkedés is teljesen eltér a Károly főherczeg azon parancsától, hogy János főherczeg egész erejével mielőbb Pozsonyba siessen, és ezen különítményeknek haszna nem is lehetett, mert «az utak nyugtalanítása» nem biztosíthatott olyan eredményt, mint a haderők egyesítése.

A Körmendről előterjesztett javaslataira Károly főherczegtől junius 11-én azon választ kapta, hogy «egy fedezési rendszer (Deckungs-System) kedveért az ő (Károly főherczeg) parancsait nem teljesítette. (Lásd «Das Heer von Inner-Österreich unter den Befehlen des Erzherzog Johann im Kriege von 1809.» 167-ik lapoldal). És ime itt újból találkozunk egy ilyen «Deckungs-System»-mel.

¹⁾ Ebből úgy látszik, hogy János főherczeg még mindig vonakodott Pozsonyba menni.

²⁾ Itt János főherczeg ismét önálló működésre készül.

³⁾ Ezt Pozsonyban is meg lehetett volna tenni, hova 19-én a sereg megérkezhetett volna.

Kedvességed parancsa szerint 4000 sorgyalogost, 4000 Landwehrt és 300 lovast kell Pozsonyba küldenem.¹⁾ Ezt bizonyára megteszem, de kérem csak meggondolni, hogy mivel kevés van több 2000 Landwehremnél, hogy a kellő számot küldhessem, legalább 5000 embert kellene a sorgyalogságtól küldenem, ami rám nézve érezhető veszteség volna, a ki különben is kevésel rendelkezem és a kinek a fölkelőkre keveset vagy semmit sem szabad számítani és csak az enyéimben kell bíznom.

Ezenkívül Komáromban a belső vár megszállására 5000 és a Duna-hídfő megszállására 3000 ember szükséges. Itt 4500 ember van, a többit nekem kell hozzáadnom.

Kedvességed tehát maga is belátja, mily nehezemre esik ilyen kikülönítés és mennyire megbénít az engem.²⁾ Én azonban mindent előkészíték és a további parancsra várok.³⁾ Beérkezett hírek szerint Chasteler altábornagy a bánnal egyesült, a többi a másolatban mellékelt jelentésekből kivehető.

János s. k.»

* * *

József nádor a Böösön 1809. jun. 20-án kelt s a királynak előterjesztett jelentésében (Orsz. levéltár) a csata lefolyásáról a következőket mondja:

«Hosszú ideig a legerősebb ágyútűzben rendületlenül állottunk⁴⁾ s az ellenség tüzet csak egyetlen egy lovagló üteggel⁵⁾

¹⁾ Ha János főherczeg a Károly főherczeg jun. 2-án kelt parancsát (a mely hozzá jun. 4-én érkezett) teljesítette volna, akkor jun. 14-én egész seregével Pozsonyban lehetett volna. (Lásd a 422. lapon az 1. megjegyzést.)

²⁾ Mégis elforgácsolja az erejét a déli irányba és a Csepelen szétküldött különítményekre!

³⁾ A parancs már ki volt adva, jelenti is, hogy azt teljesíteni fogja, hát mi indokolja itt azon idővesztéséget, hogy még további parancsra várjon?

⁴⁾ A Montbrun és Grouchy hadosztályok tüzésége (24—27 löveg) d. u. 1^h-tól 4^h-ig tényleg folytonosan a fölkelő lovasságra tüzelt. (Lásd János főherczeg jelentésében az 516. lapon a 2. megjegyzést.)

⁵⁾ A cs. és kir. hadi levéltár K. A. U. J. 1809. VI. 99-e. okmánya, a mely a tüzéség fölállításáról is szól (Erläuterung 10. porte) csak két darab-

viszonozhattuk, a mely a fölkelők fölállításában szintén jelentékeny veszteséget szenvedett, a mint ezt Vogellhuber altábornagy¹⁾ beadványa bizonyítja, mi által a kölkelők kitarása is kitünik.

Lovasságomból az áttört centrum támogatására az éppen megérkezett és soha ellenség előtt nem szolgált zemplénmegyei fölkelő lovas ezred két osztályát rendeltem,²⁾ melynek támadása nagyon bátor volt; de az ellenségbe be nem törhetett, mert az, egy 1 $\frac{1}{2}$ öl (3 m) széles árok mögött a szőlőkbe huzódott és a támadó lovasságot kartácsokkal lövette, ezeknek tehát hátrálni kellett.

A bal szárnyon, valamint a többi pontokon is, a rendkívül heves kartácstűz kényszerítette csapatainkat a hátrálásra. Különbőség csak a nagyobb vagy kisebb távolságban volt.

Voltak olyan fölkelő csapatok, a melyek teljes rendben vonultak vissza,³⁾ másokat páni félelem szállott meg⁴⁾ és csak másnap gyülekeztek Komáromnál; mások ismét, tájékozatlanságból vagy félreértésből, nagyon messzire visszamaradtak.⁵⁾

Én magam is összegyűjtöttem elszéledt fölkelőket, a kik azonnal hajlottak szavamra s midőn őket ütközetbe küldtem, engedelmesen és ellenszegülés nélkül mentek az ágyútűzbe.⁶⁾

6 fontos ágyút említ a Mecséry hadosztályánál, s ez is csak akkor küldetett oda (d. u. 2^h 30^l tájon), midőn már a Montbrun átkarolásától tartottak.

¹⁾ A nemesi fölkelés tüzérségi igazgatója (Insurrections-Artillerie-Director).

²⁾ Miután ez mindjárt a jelentés elején említettik, azt lehetne gondolni, hogy maga ezen esemény is mindjárt a csata elején történt. Ez tévedés volna, mert bár a jelentésben ez esemény ideje kitüntetve nincsen, az mégis nem kezdetben, hanem a csata későbbi stadiumában történt (lásd a csata lefolyását) s «az éppen megérkezett» kifejezés azt jelenti, hogy a zemplén- és hevesmegyei fölkelő lovas ezred — a megyéből Győr elé menetelve — jun. 11—13-án érkezett meg Szt.-Ivánra, tehát éppen a csata előtti napokon.

³⁾ A pest-, vas- és veszprémmegyei fölkelő lovas ezredek.

⁴⁾ A bars- és nógrádmegyei fölkelő lovasok egy részét.

⁵⁾ A sopronmegyei fölkelő lovas osztály, melyből a visszavonulásnál 51 ember (20°.) elesett; az osztály megmaradt része pedig — nem tudván, hogy a többi csapat merre vonult vissza — parancsnokának vezetése alatt Budára ment. (Lásd az 504. oldalon a 2. megjegyzést.)

⁶⁾ A zemplén- és hevesmegyei fölkelő lovasok. (Lásd a János főherczeg jelentésében az 516. oldalon az 1., az 519. oldalon a 3. és az 520. oldalon az 1. megjegyzéseket).

A fölkelő csapatok — összeállításuk kezdetén — Felsőged kegyére nem érdemetlenek,¹⁾ mert e napon²⁾ vitézségüknek több jelét adták és a csatában 7 tiszt elesett, 19 megsebesült s a legénységéből 765 elesett, megsebesült és elfogatott (nem számítva az elszéledteket), a mi több, mint 10%-ot tesz ki.³⁾ Miután a hátráló csapatok nem tudták, hogy hova menjenek, magukkal ragadva a tiszavidékieket⁴⁾ is, sokan Pestre mentek,⁵⁾ a mi a legnagyobb lármát okozta.⁶⁾

¹⁾ Lásd János főherceg jelentésében az 516. és 517. oldalon az 1., 2. és 1., 2., 3.; továbbá az 519. oldalon az 1., 3., 5. Az 520. oldalon az 1-sőt, az 521. oldalon a 3. és végre az 522. oldalon a 4. megjegyzést.

²⁾ Juniús 14-én.

³⁾ Lásd a János főherceg jelentésében az 521. lapon az 5. megjegyzést.

⁴⁾ Ez alatt az abaújvár-, borsod-, heves- és zemplénmegyei fölkelő zászlóaljok értendők, a melyek Budapestenél a Dunán átkelve, ekkor útban voltak Győr felé; a csatában tehát nem is vehettek részt. (Erre vonatkozólag lásd még Alvinczynek jun. 17-én kelt jelentését az 504. lapon a 2. megjegyzésben).

⁵⁾ Lásd Alvinczy jun. 17-én kelt jelentését.

⁶⁾ «Der Feldzug des Jahres 1809. in Süddeutschland» (Separatabdruck aus der österreichischen militärischen Zeitschrift, Jahrgang 1864.) II-ik kötetének 111. lapoldalán a következő „megjegyzés” van:

«3. Ein panischer Schrecken hatte sich dieser Mannschaften bemächtigt. Jeder in den Waldungen fallende Schuss schreckte sie auf, und es ist notorisch, dass noch am Spätabend des 14-en sich die Nachricht vom Ausgang der Schlacht bei Raab in Ofen verbreitete, wohin man auf der Fleischauer-Strasse, als der kürzesten, sechzehn deutsche Meilen zählte [Páni félelem fogta el ezen legénységet (a fölkelőket, kikről azt állítja, hogy Komáromig és Budáig futottak). Az erdőben elhangzó minden lövéstől megijedtek és köztudomású, hogy Budán még 14-én késő este elterjedt a győri csata eredményének híre, odáig pedig a távolság a mészáros — mint legrövidebb — úton 16 németmérföld].»

Hát az valószínű, hogy ez 1864-ben már köztudomású volt; mert arról, hogy azzá legyen, eléggé gondoskodott némely író, a kiknek — úgy látszik — gyönyörűségük telt benne, hogy a magyar nemzetre gyalázatot szórhattak; de hogy az általuk előadottak minden tekintetben a valóságnak megfelelnek, vagy csak a valószínűség látszatával is bírnak-e? azzal nem törődtek.

Ha valaki azt állítja, hogy egy olyan állapotban levő egyén, mint a minők a fölkelők voltak, d. e. 9^h-tól (ekkor léptek fegyverbe) d. u. 4^h-ig (ekkor hátráltak meg Montbrun előtt) harcban állva, még ugyanazon napon este 10—11^h-ig (tehát 6—7 óra alatt) 16 mérföldet (120 km) tett

Az Alvinczy által említett¹⁾ gyalogság között egyetlen egy ember sincs, a ki Győr mellett lett volna.

A gyanú alatt állók ellen szigorú vizsgálatot rendeltem el.²⁾
A kitünteteket kérem megjutalmazni.³⁾

Josef s. k.»
Palatinus.

* * *

meg és ekkor a d. u. 5^h-kor történt eseményeket (ekkor dőlt el a csata sorsa) elhíreszteli: ehhez — úgy hiszem — nem kell további magyarázat.

Az azonban Alvinczy tábornagy jelentéseiből megállapítható, hogy június 15-én d. u. már érkeztek, eleinte egyes fölkelő lovasok, majd kisebb osztagok Budára és ott magukat az ő rendelkezésére bocsátották.

¹⁾ Lásd Alvinczy június 17-én kelt jelentését. (504. lapon a 2. megjegyzés).

Alvinczy e jelentését József nádornak és a hadügyminiszternek is előterjesztette. Ez utóbbi azután a király tudomására hozta s ezen felül János főherceg is igen kedvezőtlenül nyilatkozott a fölkelőkről. (Lásd János főherceg jelentését jun. 16-áról). A király ennek folytán József nádertől jelentést kívánt.

²⁾ Ezen vizsgálat tényleg kiderítette, hogy a csatából mintegy 40 fölkelő gyalázatosan megszaladt, és haza menekült. Ezek azonban felfogadott zsoldosok voltak olyan megyékből, a hol a helyettesítés felfogadott egyénnel megengedve volt.

³⁾ A csatában tanúsított különös vitézségért 13 tiszt és 34 legény hozatott javaslatba megjutalmazásra és a pestmegyei fölkelő lovas ezred zász osztálya különösen kiemeltetett.

A «Hadtörténelmi közlemények» 1889-iki évfolyamának II-ik köteté 238-ik lapoldalán levő megjegyzés szerint a magyar fölkelő lovasok közül a győri csatában kitüntek: Almássy Kristóf gróf a hevesmegyei fölkelő lovas osztály parancsnoka; Eszterházy János gróf, a pozsonymegyei fölkelő lovas ezred parancsnoka (utóbbi nem a győri csatában, hanem a Kis-Czellnél tüntette ki magát június 16-án, a miért később a Mária-Terézia keresztet kapta, lásd VII. Meskó visszavonulása az 532. oldalon 2. megjegyzés), br. Barkóczy Antal százados (Zemplén), kinek lábát egy ágyúgolyó elszakította s a ki e miatt másnap meghalt; Bessenyei János százados (Zalamegye), és Festetich János százados (Somogymegye), a kik szintén elesetek; utóbbinak holttestét csak augusztus 12-én találták meg s 14-én a pannonhalmi sirboltban helyezték el; Hunkár Antal százados (Veszprémmegye), a ki súlyosan megsebesült és később a Lipótrendet kapta; továbbá Budaházy tizedes (Zemplénmegye) és Baráth István tizedes (Veszprémmegye), mindkettő a vitézségi ezüst érmet kapta; Fodor István fölkelő (Veszprémmegye) 8 aranyat kapott.

Davidovich tábornagy és Colloredo altábornagy elismerőleg nyilatkoznak a fölkelők magatartásáról a győri csatában (Orsz. levéltár) s azt állítják, hogy a fölkelők mindazt megtették, a mit egy ilyen fiatal és tanulatlan csapattól megkivánni lehet.

Nem látszik tehát indokoltnak azon gyalázat, a mit némely író a győri csatában részt vett fölkelőkre szór; sem azon állítás, mintha a győri csata elvesztésének oka a fölkelők gyávasága lett volna.

A francia hadsereg *létszáma* lényegesen nagyobb volt, mint a János főherczeg seregéé; a *szervezete* jobb volt; a *csapatok állapota* is a francziák előnyére volt különböző, a mennyiben egy hosszabb visszavonulás folytán lecsigázott sereg és egy teljesen kiképezetlen tömeg egyesüléséből keletkezett hadsereg egy egyenlő elemekből alkotott, kitünően kiképezett és a folytonos győzelem mámorától lelkesült ellenséggel állott szemben.

E viszonyok mindenesetre eléggé nyomós természetűek voltak arra nézve, hogy a csata sorsára döntő befolyást gyakoroljanak.¹⁾

Ezen kívül a csatát megelőző és azt követő események alkalmával tanúsított vitézségért többen részesültek kitüntetésben vagy jutalomban.

¹⁾ A «Hadtörténelmi Közlemények» 1889-iki évfolyamának II-ik kötete 238-ik lapoldalán erre nézve a következő olvasható:

«A győri csata elvesztésének okai közül többeket megfelelő intézkedésekkel el lehetett volna enyészteni, mi ha nem is vezetett volna győzelemre, de legalább a főszereg túlgyors és rendetlen visszavonulása elmaradt volna.

Ez okok közül kiemelendők:

a) A június 13-iki harcok kétségen kívül helyezték, hogy 14-ére döntő csata várható s ennek daczára a helyzetnek megfelelő intézkedések ki nem adtak. A fővezérlet támadni akart, de 14-én d. e. 11^h-ig ez iránt rendelkezés nem történt.

b) Június 14-én d. e. a védő magatartás határozottatott el, de a védetlen balszárny oltalmára mi sem történt. Pannonhalmára küldetett ugyan egy zászlóalj, de ez megszállásra is kevés volt. annál kevésbé működhetett közre a csatában. A jobb szárnyon a tábor védőrsége csak megfigyelés alatt volt, de meg nem támadtatott. E védőrség — mely az ellenség oldalán és hátában állott — nagyobb kockázat nélkül kitörhetett volna, mi esetleg a harc sorsát is megfordítja; a kirohanást a Rába nem gátolja vala, mert a híd (a Belső szállásnál) birtokunkban volt.

VII.

MESKO TÁBORNOK VISSZAVONULÁSA.¹⁾

E munka keretén kívül esik ugyan; de mert Mesko tábornok csapatai szintén Győr előtt voltak és egyrészt Lasalle lovas hadosztályát (mely Mosony felől tüntetett), másrészt a badeni gyalog hadosztályt (a mely megfigyelésükre Gyirmót mellett állott), lekötötték és utóbbit a csatában való részvételtől elvonták; és különösen a hadművelet merész, ügyes és érdekes végrehajtása miatt megemlíthjük még Mesko elvonulását az elsáncolt táborból.

Győr bekerítése után a francziák biztosra vették, hogy Mesko tábornok, csapataival együtt, az elfogatást ki nem kerülheti. És mégis kikerülte!

A mint a győri csatának vége lett, és a francia hadsereg Győrt bekerítette és a Komárom felé vezető utakat megszállotta.

Lauriston felszólította Mesko tábornokot, hogy adja meg magát, a mit ez röviden visszautasított és vezérkari főnöke sterbeczei báró Voith Ferdinánd vezérkari őrnagy javaslatára elhatározta, hogy éjjel a tábort elhagyva déli irányban kitör és erejét a francia hadsereg háta mögött érvényesíti.

c) A visszavonulás esetére semmi intézkedés sem történt s a Komáromba rendetlenül hátráló oszlopokat csak ösztön vezette. Nagy szerencse, hogy az üldözés lanyha volt, mert különben seregeink teljes feloszlása következhetett volna be.

¹⁾ A «Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 3. Jahrgang, Wien 1813.» és a «Hadtörténelmi Közlemények» 1894-ik évi második (április havi) füzetében közölt «Voith Ferdinand vezérkari őrnagy emlékirata» című czikk nyomán.

Felső-kubinyi Mesko József Erdő-Tarcsán (Nógrád megyében) született; mint huszártiszt részt vett a múlt század vége felé a török és később a francia háborúkban: magát gyakran kitüntette, s 1801-ben már mint ezredes a Mária-Terézia-rend lovagkeresztjét, ezen leírás tárgyát képező visszavonulásért pedig annak középkeresztjét kapta. Az 1801-ik évben bárói rangra emeltetett. Meghalt mint altábornagy 1825. augusztus 25-én Kőszegen.

E czélből a nyitrai 3-ik főkölő zászlóalj a Rábahid védelmére rendeli, Borbély ezredest¹⁾ a Szigetközéből visszahívja; este 10^h 30ⁱ-kor a nógrádi 4-ik zászlóalj a pozsonymegyei főkölő lovas ezred 1-ső századával (Csehy Ignázt főhadnagy) együtt Szabó Márton őrnagy parancsnoksága alatt Lesvárra indítja azon parancssal, hogy ott június 15-én reggeli 2^h-ig hidat verjen.

Gróf Széchenyi István főhadnagyot Révfalun, Némán át Komáromba küldte József nádorhoz egy előterjesztéssel, melyben szándékát bejelenti.²⁾

Ertel vezérkari alezredes — a ki eddig a táborsánczok építését vezette és a ki 13-án a Gyirmót és Ménfő között előnyomult francia lovasságra tüzeltetett — Györbe ment.

Éjfél tájban a Rábeza hídján Abda mellett lebontatott, a csapat megindult, és pedig:

Elővéd:

A pozsonymegyei főkölő lovas ezred I-ső és II-ik osztálya gróf Eszterházy János ezredes parancsnoksága alatt (Lesvártól kezdve a nógrádi 4-ik főkölő zászlóalj is alárendeltetett).

Főcsapat:

Pozsonyi 1-ső számú főkölő zászlóalj.

3 darab 7 fontos haubitz	}	mozdonynyal együtt.
4 " 6 " ágyú		
3 " 3 " "		
2 " 2 fogatu kocs 6 fontos lőszerrel.		
2 " 2 " tüziszerszámkocsi granátokkal. ³⁾		

Vasmegeyi 6-ik főkölő zászlóalj; székesfejevári főkölő

¹⁾ A pozsonyi 1-ső számú főkölő zászlóalj parancsnokát, a ki június 12-ike óta zászlóaljának két századával, a barsmegeyi főkölő lovas ezred 2 századával (Vojnits százados), a székesfejevári főkölő lovas osztály 2 századával és a Györben levő Jellachich gyalog ezred tartalék osztályával (2 század) a szigetközben volt Lasalle lovasaival szemben.

²⁾ Ez a «legnagyobb magyar»-nak nevezett Széchenyi István gróf volt, a ki az 1809-ik évben — 18 éves korában — mint főhadnagy vett részt a nemesi főkölésben.

Széchenyi egy halász csónakán ment le a Dunán s a jelentéshez követ kötött, hogy azonnal elsüllyeszthesse, ha a francziák a csónakot elfognák. Éjfél után Némára és 15-én reggel Komáromba ért.

³⁾ Schusztér tüzérszázados és Mohr tüzérhadnagy vezetése alatt.

lovas osztály = 2 század; barsmegyei fölkelő lovas ezred 2 százada.¹⁾

Utóvéd:

Gróf Keglevich tábornok parancsnoksága alatt.

A nógrádmegyei fölkelő lovas ezred II-ik osztálya és az I-ső

¹⁾ A «Hadtörténelmi Közlemények» 1894-ik évi második füzetében a Voith Ferdinánd vezérkari őrnagy emlékirata azt mondja, hogy Meskónál a következő lovas csapatok voltak:

1 osztály székesfejevári	} nemesi fölkelő lovasság.
1 « pozsonyi	
1 « bácskai	
¹ / ₄ « jázsági	

Ez tévedés, mert az egész pozsonymegyei fölkelő lovas ezred (6 század) itt volt. A bácskai fölkelők Győrnél nem voltak, hanem a bars- (és hontmegyei) fölkelő lovas ezred 2 százada (4 század a győri csatában Mecséry hadosztályában volt), s Voith bácskait csak azért irhatott, mert a németben a «batsér» és «barsér» nagyon könnyen fölcserélhető. A jázsági fölkelő lovasok Gosztonyi ezredes alatt a pestmegyei fölkelő ezredben voltak, s Gosztonyi őket a csatában tanúsított vitézségükért meg is dicsérte. De miután több forrás mondja, hogy itt a jászokat Gubcsy őrnagy vezette, Gubcsy őrnagy pedig a nógrádmegyei fölkelő lovas ezredhez tartozott (Lásd Orsz. levéltár) és ezen ezred harczjelentése szerint június 14-én 3 század Mecsérynél, 3 század pedig Meskónál volt: világos, hogy itt a jázsági lovasság alatt a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred 3 százada értendő. (Lásd Orsz. levéltár Kisfaludy gyűjteménye). Ugyanott látható az is, hogy az elővédhez a nógrádi 4-ik és az utóvédhez a nyitrai 3-ik fölkelő zászlóalj volt beosztva.

A pozsonymegyei fölkelő lovas ezredtől a visszavonulásban 2 osztály (4 század) vett részt, mert a III-ik osztály ¹/₂ százada Horváth Ferencz őrnagy parancsnoksága alatt a csata után Győrből (lásd a VI. fejezetben) elindulván, a francia seregen átvágta magát a János főherczeg utóvédjéhez csatlakozott; egy fél század pedig (51 huszár) Olgyay századossal és Vermes főhadnagygyal Ikrénynél előőrson állott, a Meskó visszavonulásáról értesítést nem kapott és 15-én is ott maradt. Olgyay június 16-án látván, hogy minden oldalon ellenség van körülötte, este Csécsény felé elindult, ott a Rábán átkelve, Takácsi felé menetelt, hol 17-én reggel 2—3 h tájon 400 ellenséges lovasra bukkant. Olgyay az 51 lovasával habozás nélkül az ellenségre rohant, őket megverte, 31 lovas elfogott, 7 — fegyverrel és ruhaneművel megrakott — társzekeret zsákmányul ejtett és velük Bánk, Moór, Csákvár, Bicskén át Budára ment.

E tetteért Olgyay százados a Mária Terézia - rend lovagkeresztjét kapta.

osztályától az Endre százados százada Garnika Ignác ezredes parancsnoksága alatt,

továbbá a nyitramegyei 3-ik fölkelő zászlóalj.

Mire Mesko Lesvárra ért (2^h 30¹), akkor már ott a hid kétszen állott s a mint átmentek rajta, azonnal ismét lebontatott és alkatrészei szétszórattak.

Mesko oszlopa innen Enese, Árgay-puszta, Szalócsi pusztán át Bágyog felé menetelt. Földéritő járőrei Kóny közelében június 15-én reggel 8^h tájon Lasalle egyik parancsörtsztjét (s vele egy másik francia tisztet és egy közembert is) elfogták; de a nála volt írott parancsot el nem vehették, mert azt a parancsörtszt lenyelte. A járőrök nemsokára még két francia küldönczöt fogtak el, a kik Bécsbe voltak irányítva, s több magán levélen kívül jelentéseket vittek a Neufchateli herczeghez¹⁾ Gyulay és Chasteler altábornagyok meneteiről.²⁾

Mesko tábornok Egyvedig akadály nélkül menetelt, itt értesült, hogy a 19-ik francia dragonyos ezred körülbelől 600 lovasal és néhány löveggel egy óra előtt ugyanott Szány felé menetelt és hogy Rába-Csanakot (Egyedtől nyugotra 4 km) néhány száz főnyi francia csapat tartja megszállva. Ez utóbbiakra Mesko tábornok a pozsonymegyei fölkelő lovas ezred egy századával rajta üttetett. E század a francziákat részint lemészárolta, részint elkergette. Ugyanekkor Szil-Sárkány felől mintegy 200 francia lovas mutatkozott; ezekre eleinte a tüzérség tüzelt, azután pedig a nógrádmegyei fölkelő lovasok kergették el őket,³⁾ s közülök többet elfogtak.

Hogy a Szány felé ment dragonyos ezredet kikerülje, Mesko tábornok Rába Csanaktól Vág felé ment. Egy lovas századot Szány felé küldött, hogy az ellenség mozdulatait megfigyelje és az oszlop baloldalát fődözze.

¹⁾ Berthier Sándor tábornagy, Napoleon vezérkari főnöke.

²⁾ A jelentéseket Meskó, Gyulay és Chasteler altábornagyokhoz küldte tudomásvétel végett.

³⁾ A «Hadtörténelmi Közlemények» jelzett füzeté Garnika ezredes csapatját mindenütt bácsi huszár osztálynak nevezi. Kisfaludy szerint (Orsz. levéltár) Garnika Ignác ezredes a nógrádmegyei fölkelő lovas ezred parancsnoka volt.

Vágra érve, a Rába jobb partjára meneteltek és hátuk mögött a hidat azonnal lebontották. Az éjet a Kemenes-Szent-Péter és Csonkás közötti erdőben töltötték, hova este 9^h-kor érkeztek meg.¹⁾

Junius 16-ikán virradatkor megindulva, az oszlop — a falvak kikerülésével — az erdőkön át ment és 6 órai menet után Kis-Czellere ért (18 km), hol Vajda Antal Vasvármegye alispánjától — a ki Sárvárról Pápára ment — azon értesítést vette, hogy Sárvárra ugyanezen napra (junius 16-ikára) egy 5000 főnyi francia csapatot várnak.

Mesko tábornok elhatározta, hogy ezeknek útját állja, és azon czélból, hogy pihént csapatokkal harcolhasson, oszlopának Kis-Czell és Ság között pihenőt adott. Mivel pedig a környékbeli falvak legnagyobb részében francia csapatok voltak, azoknak járőrei őket nemsokára körülrajzolták. Mesko tábornok ekkor Keglevics tábornoknak parancsot küldött, hogy az utóvéddel a főcsapathoz siessen. Mielőtt ezt Keglevics végrehajthatta volna, a jelzett francia erő Sárvár felől közeledett s úgy őt, mint a főcsapatot megtámadta. De Mesko oszlopa a francziákat visszaverte és közülök 300 embert²⁾ elfogott (ezek között 6 tisztet). A francziák vesztesége ezenkívül 53 halott volt. A Mesko részéről csak néhány fölkelő lovas kapott súlyos sebet.³⁾

Alig rendezte Mesko ezen harc után csapatait, midőn látja, hogy Pápa felől újabb francia oszlop közeledik és foglyokat szállít Sárvár felé. Ez oszlopot azonnal hevesen megtámadta s a ki el nem esett, azokat elfogta és ez által 36 tisztet és több mint 200 foglyot szabadított ki, közöttük Hummel őrnagyot, Kis-Megyer

¹⁾ Éjjél utántól esti 9^h-ig meneteltek a legnagyobb hőségben és 53 kilométer útát tettek meg.

Kenyérrel és lóáppal jun. 17-ig el voltak látva (Győrből hozták), a többi szükségletet harácsolni kellett.

Itt fejenként $\frac{1}{2}$ meszely bort kaptak.

²⁾ Österreichische Militär-Zeitschrift 1862. és 1863-iki évfolyama.

³⁾ Ez alkalommal különösen kitüntette magát gróf Eszterházy János ezredes a pozsonymegyei fölkelő lovas ezreddel, határozott és vitéz támadásai által, a miért később a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Ugyanezen kitüntetésben részesült Voith vezérkari őrnagy is.

major hős védelmezőjét,¹⁾ s ezen kívül a francziáktól két osztrák társzekeret is elvett.

Mesko most földerítő járőröket küldött Miske, Káld, Dukán át Zala-Erdőd, valamint Jánosháza, Karakón át Ukk felé, s csapataival még ugyanazon napon Megyerre menetelt, ott a Marczalon átkelt, és ennek jobb partján az erdőben éjjelezett (a mai Nyeresi akol táján).²⁾

Junius 17-én Mesko napkeltekor indult³⁾ és Türjén át Zala-Szent-Grótra menetelt (20 km), a hol arról értesült, hogy gróf Attems ezredes különítménye — egy Landwehr zászlóalj és 90 lovas a Frimont huszárezredből — Kis-Zala-Apátiban van, Chasteler altábornagy pedig Kanizsa felé menetel. Mindkettőt értesítette vállalatának szerencsés sikeréről; csapatait pedig élelemmel és borral bőven ellátva, jól kipihentette.⁴⁾

Junius 18-án Mesko Sármellékre menetelt (28 km), hogy ott gróf Attems ezredessel közvetlen összeköttetésbe lépjen és Chasteler altábornagyot — a ki 19-én Kis-Komáromba és 20-án Keszthelybe volt érkezendő — bevarja.

Junius 19-én Keszthelyre ért; de azon hirre, hogy az üldözésére kiküldött mintegy 4000 francia lovas Zala-Szent-Grótot elérte s elővédje Udvarnokot megszállotta; junius 20-ára virradó-éjjel Sármelléken át Kis-Komáromba menetelt és ott

junius 20-án Chasteler altábornagnak éppen odaérkezett-csapataival egyesült, útközben pedig Balaton-Hídvég mellett tüzérségét a Chasteler elővédjének a híd védelménél való támogatására visszahagyta.

BODNÁR ISTVÁN.

¹⁾ Lásd VI. fejezet 509. lap 2-ik megjegyzést.

²⁾ Meskó tábornok Jánosházáról 30 akó bort vitetett a táborba csapatainak, hogy a fárasztó menet után némi üdülést nyerjenek.

E menet a legénységet annyira kimerítette, hogy részint a hőség, részint a fáradságtól sokan összeestek és vagy meghaltak, vagy a lakosok által fölszedettek, ápolattak és pár nap mulva a csapat után küldettek.

³⁾ Induláskor a Marczal hidját lebontották.

⁴⁾ Négy nap után (14, 15, 16, 17.) itt kaptak először fött ételt.

FORRÁSOK.

1. János főherczeg iratai a gróf Merán-féle levéltárban Grácban.
2. Cs. és kir. hadi levéltár Bécsben.
3. Magyar országos levéltár Budapesten.
4. «Relation über die Schacht von Deutsch-Wagram» Pest, 1809.
5. «Berichtigung über die letzten Ereignisse des Krieges zwischen Österreich und Frankreich im Jahre 1809.» Frankfurt, 1810.
6. «Darstellung des Feldzuges vom Jahre 1809.» von einem Augenzeugen 1811.
7. «Vertheidigung des Brückenkopfes vor Pressburg im Jahre 1809.» von einem österreichischen Officier Pressburg, 1811.
8. «Taschenbuch für die vaterländische Geschichte» dritter Jahrgang Wien, 1813.
9. «Europäische Annalen» Jahrgang 1814.
10. «Das Heer von Innerösterreich unter den Befehlen des Erzherzogs Johann im Kriege von 1809.» von einem Stabsofficier et. Leipzig, 1817.
11. «Versuch einer Geschichte des Feldzuges 1809.» Von Valentin. 1818.
12. «Die Waffenthaten der Österreicher im Jahre 1809.» von F. R. v. R. (kiadatott 1824. után).
13. «Die Feldzüge in Deutschland seit dem Frieden von Amiens bis zum Frieden von Wien. 3-tes Bändchen Feldzug von 1806., 1807., 1809.» von Mortonals. Darmstadt, 1830.
14. «Histoire de l'empereur Napoléon» par A. Hugo, Stuttgart 1834.
15. «Der Krieg Österreichs gegen Frankreich, dessen Alliirte und der Rheinbund im Jahre 1809.» von Franz Josef Adolf Schneidawind, Schaffhausen, 1842.
16. Die Kriege von 1792. bis 1815.» von Obersten Fr. von Kausler und Professor I. E. Woerl. Karlsruhe, 1842.
17. «Das Heer von Innerösterreich» aus officiellen Quellen. 1848.
18. «Geschichte des 3. Oguliner Grenz Regiments» von Hauptmann Kussan 1852.
19. «Johann Baptist, kaiserl. Prinz und Erzherzog von Österreich, eine biografische Skizze von K. G. Ritter von Leitner. Graz, 1860.
20. «Österreichische militärische Zeitschrift» 1862—1865. évfolyamai.
21. «Magyarország történelme» 8-ik kötet, Horváth Mihálytól. Budapest, 1873.
22. «Ausztiria és Magyarország a XIX. század első tizedében» Wertheimer Ede. 1884.

23. «Az 1809. évi insurrectió és francia megszállás Vas megyében», Balogh Gyulától. Szombathely, 1885.
24. «Feldzüge der letzten 100 Jahre», Horsetzky Adolf 1889.
25. «Hadtörténelmi közlemények» 1889. évi II-ik kötet, 1894. évi április havi és 1895. évi február havi füzet.
26. «Az újabb hadviselés történelme», Rónai Horváth Jenő 1891.
27. «D'Essling á Wagram, Lasalle» par Robinet de Cléry, Paris, 1891.
28. «Aus dem Tagebuch des Erzherzogs 1810—1815.» Krones. 1891.
29. «Erzherzog Johann von Österreich im Feldzuge von 1809.» von Hans von Zwiedineck-Südenhorst. Graz, 1892.
30. «Historische Notizen über die kriegerischen Ereignisse im Isonzo-Gebiet (als Manuscript gedruckt) Wien, 1894.
31. A cs. és kir. 19., 27., 32., 45., 61., és 62. gyalog-; 13. drago-nyos-; 5., 6., és 15. huszár; továbbá a 7. és 8. dzsidás ezredek történelme.
32. «Plan der Schlacht bei Raab» cs. és kir. hadi leváltár 90. számú térkép.